

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedry psychologie

Jakub Plachý

**Možnosti využití Interpretativní fenomenologické analýzy v
psychologickém výzkumu**

Potential for Applying Interpretative Phenomenological Analysis to
Psychological Research

Praha 2017

Vedoucí práce: Mgr. Lea Takács, PhD

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 5. července 2017

.....

Jakub Plachý

Poděkování

Mé poděkování patří Mgr. Lee Takács, Ph.D. a Mgr. Hynkovi Janouškovi, Ph.D., kteří mi pomohli proniknout do problematiky fenomenologie a ukázali mi její krásu. Paní doktorce dále děkuji za trpělivost s mým jazykovým projevem. Její zpětná vazba mě přiblížila preciznímu způsobu, jakým je možné formulovat vlastní myšlenky.

Abstrakt:

Tato bakalářská práce pojednává o Interpretativní fenomenologické analýze (IPA) a možnostech jejího využití v psychologickém výzkumu. Cílem práce je popsat teoretický rámec a filosofické základy této metody, která se otevřeně hlásí k fenomenologii. Práce vychází jednak z originálního textu zakladatele IPA, Jonathana Smithe, a jednak z textů Edmunda Husserla, zakladatele fenomenologie. Poukazuje na využití některých fenomenologických pojmů v rámci metody IPA, jako je například pojem *transcendentální redukce*, a analyzuje rozdíl ve významu těchto pojmů v rámci IPA a v rámci Husserlova systému, tj. transcendentální fenomenologie (FF). Tím je zároveň vyjasněno, do jaké míry lze metodu IPA považovat za „fenomenologickou“ ve vlastním slova smyslu. IPA je dále zasazena do širšího kontextu a porovnána s Deskriptivní fenomenologicko-psychologickou metodou (DFPM). Práce nabízí i přehled výzkumných psychologických studií, které metodu IPA užívají, a rovněž oblastí výzkumu, pro které je použití této metody adekvátní. V empirické části je prezentován autorův probíhající IPA výzkum zaměřený na fenomén smrti.

Klíčová slova: IPA, Edmund Husserl, fenomenologie, kvalitativní metodologie, smrt

Abstract:

This bachelor's thesis deals with Interpretative phenomenological analysis (IPA) and the potential for applying it to psychological research. The aim of this work is to describe the theoretical frame and philosophical foundation of this method, which is explicitly related to phenomenology. The thesis is based on the original book of Jonathan Smith, the founder of IPA, and also on writings of Edmund Husserl, the founder of phenomenology. It explicates some usage of phenomenological concepts such as *transcendental reduction* in the frame of IPA, and it analyses differences in meaning of these concepts in the frame of IPA and the frame of Husserl's system, i.e. transcendental phenomenology (FF). It helps to clarify the degree to which IPA can be considered "phenomenological" in the real sense of the word. IPA is briefly compared with those methods and a detailed comparison is made with the Descriptive phenomenological-psychological method (DFPM). The work offers a review of psychological IPA research and fields for which the method can adequately be used. There is also the author's own presentation of ongoing IPA research about death in the empirical section.

Key words: IPA, Edmund Husserl, phenomenology, qualitative methodology, death

Obsah

1	ÚVOD	1
2	HISTORIE IPA	2
3	TEORETICKÉ ZÁKLADY IPA	3
4	IPA A \mathbb{F}	6
4.1	SLOVA PROŽITEK, REFLEXE A REDUKCE V TEORII IPA	6
4.1.1	<i>Prožitek</i> → <i>Zkušenost</i>	7
4.1.2	<i>Reflexe</i> → <i>Systematická reflexe</i>	13
4.1.3	<i>Interpretace Husserlova pojmu redukce autory IPA</i>	17
4.2	SLOVA PROŽITEK, REFLEXE A REDUKCE V \mathbb{F}	21
4.2.1	<i>Prožitek</i> → <i>Cogitatio</i>	22
4.2.2	<i>Reflexe</i> → <i>Transcendentální reflexe</i>	26
4.2.3	<i>Redukce</i> → <i>Transcendentální redukce</i>	27
5	IPA VE FENOMENOLOGICKÉM A METODOLOGICKÉM KONTEXTU	31
5.1	INTERPRETATIVNÍ METODY	33
5.2	DESKRIPTIVNÍ METODY	34
5.2.1	<i>Deskriptivní fenomenologicko-psychologická metoda (DFPM)</i>	36
6	EMPIRICKÁ ČÁST	37
6.1	VÝZKUMNÉ OBLASTI APLIKACE IPA	37
6.2	PROBÍHAJÍCÍ VÝZKUMU	39
7	ZÁVĚR	43
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	46
9	SEZNAM ZKRATEK:	60
	PŘÍLOHA 1	I
	PŘÍLOHA 2	II

1 Úvod

V současné době vzniká velké množství kvalitativních metod, jejichž autoři mají ambice zkoumat nejrůznější psychologické fenomény odlišným způsobem než zastánci kvantitativního přístupu (Willig & Stainton-Rogers, 2017). Hodnota těchto metod a jejich síla odolat skepsi ze strany kvantitativně orientovaných vědců (např. Proctor & Capaldi, 2006), je do určité míry dána jejich teoretickou bází (Giorgi, 2010 a). Fenomenologie má v tomto ohledu silný potenciál a poskytuje filosofické zázemí skupině kvalitativních metod (Langdridge, 2007). Autoři, kteří čerpají inspiraci z filosofie však mohou desinterpretovat zdroj své inspirace. Známým příkladem této desinterpretace je recepcí Heideggerovy filosofie v teoretických základech Daseinsanalýzy Ludwiga Binswagera (Frie, 1999; Kouba, 2006). Jennings poukázal na chybné chápání Husserlovy transcendentální fenomenologie (dále jen \mathbb{F}) ze strany psychologů (1986). Giorgi pak podrobil kritice chybnou recepci \mathbb{F} v bázi kvalitativní metody nazvané jako Interpretativní fenomenologická analýza (dále jen IPA).

V této práci se ztotožňujeme se stanoviskem, že ucelená teoretická báze svědčí o kvalitě výzkumné metody a navazují na kritiku IPA provedenou Giorgim. Jeho kritika má však stručnou podobu a Giorgi se rovněž nepokouší plně explikovat vztah \mathbb{F} a teoretické báze IPA. To je jedním z cílů této bakalářské práce. Detailní analýzou tohoto vztahu bych rád dospěl k tomu, že vyjasním určité stránky teorie IPA a poukážu na její slabá a silná místa.

Metodu IPA následně zasadím do fenomenologického a metodologického kontextu. Zvláštní důležitost přikládám komparaci IPA s ostatními metodami podobného charakteru. Toto srovnání učiní explicitní určité aspekty IPA a ukáže alternativní způsob recepcí fenomenologie a řešení metodologické problematiky u porovnávaných metod. Podrobněji se věnuji srovnání IPA s Deskriptivní fenomenologicko-psychologické metodou (dále jen DFPM). Jejím autorem je Amedeo Giorgi, kritik IPA, který rovněž staví teoretické základy své metody na \mathbb{F} . Pokusím se stručně odpovědět na otázku, jestli Giorgiho recepcí \mathbb{F} dosahuje vyšší kvality než v případě autorů IPA. Tím se zároveň ukáže, jak je možné adekvátně řešit teoretickou problematiku prolínání filosofie s psychologií, resp. s její metodologií.

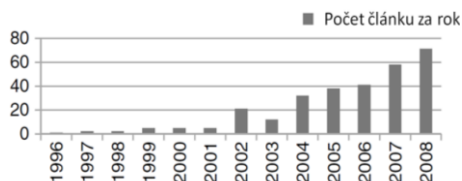
V závěrečné části se věnuji aplikačním souvislostem IPA. Předkládám oblasti, v kterých je IPA využívána, odkaz na konkrétní studie, jakož i popis vlastního probíhajícího výzkumu pomocí této metody. Jeho hodnotu spatřuji v tom, že se snaží přinést informace jak vědecko-výzkumné povahy (tj. odpovědět na otázku, jak se obyčejní lidé vztahují ke smrti), tak výzkumně-metodologické povahy (tj. odpovědět na otázku, co je to před-porozumění).

2 Historie IPA

První zmínku o IPA je možné nalézt v článku z roku 1996 od Jonathana Smitha. Autor zde zdůrazňuje význam kvalitativního zkoumání lidské psychiky a v návaznosti na tuto problematiku stručně vymezuje teoretické základy metody IPA. V nejaktuálnějším článku (2017) ovšem autor uvádí, že základní koncept metody IPA vytvořil již v rámci výzkumu o změně identity nastávajících matek před rokem 1996, který prováděl během svého doktorského studia. Výsledky tohoto výzkumu pak zveřejnil v roce 1999 (Smith, 1999).

Ucelenější výklad metody autor předkládá v knize o výzkumu na poli lékařské psychologie z roku 1997 (Smith, Flowers & Osborn). IPA nebylo do tohoto okamžiku možné aplikovat, protože neexistoval jednotný postup, kterého by se výzkumníci mohli držet. Detailnější popis metody je k dispozici v učebnici kvalitativní metodologie z roku 2004 (Smith & Osborn). V roce 2009 pak vychází kniha věnovaná výhradně metodě IPA, kde jsou podrobně popsány teoretické základy, struktura a oblasti aplikace této kvalitativní metody (Smith et al., 2009).¹

IPA se v současné době stává populární a je aplikována v mnoha výzkumných oblastech. Nejprve byla užívána v oblasti psychologie zdraví a následně se její užití rozšířilo i ve výzkumu na poli klinické, poradenské, sociální a pedagogické psychologie (Smith, 2010). Autoři uvádějí, že se IPA začíná používat i v kognitivních vědách (†), avšak vyhledávání výzkumů užívajících IPA v této oblasti nevedlo k žádným výsledkům. Nejvíce výzkumů pomocí IPA bylo provedeno ve Velké Británii (Smith, 2010). V grafu 1 je možné vidět rostoucí počet publikovaných empirických studií, v nichž je IPA uváděna jako metoda sběru a analýzy dat. Do roku 2008 bylo publikováno 293 studií. Počet IPA výzkumů však silně roste, což platí i pro Českou republiku: zatímco do roku 2008 byl publikován pouze jediný výzkum s využitím IPA, vyhledávání provedené v roce 2017 ukázalo, že na Masarykově universitě v Brně bylo realizováno přibližně 403 empirických výzkumů pomocí této metody (v přibližném zastoupení 226 diplomových prací, 105 bakalářských prací a 72 disertací).

Graf 1. Počet publikovaných IPA výzkumů v letech 1996 až 2008 (Smith, 2010).

¹ Cenné informace jsou k dohledání na webových stránkách metody IPA: <http://www.ipa.bbk.ac.uk/>.

3 Teoretické základy IPA

Metoda IPA má tři hlavní pilíře, resp. teoretické zdroje: fenomenologii, hermeneutiku a idiografii. Na jejich důležitost lze usuzovat i na základě toho, že dle Smithe musí každá studie ve svém úvodu zmiňovat tyto teoretické zdroje, aby mohl její autor tvrdit, že pro analýzu sběr a analýzu dat využil IPA (2011).

Pokud jde o vztah IPA k fenomenologii, nejlépe jej osvětlí následující tvrzení: „*Spíše než se pokoušet operacionalizovat nebo umístit na výsadní pozici určitou fenomenologii či fenomenologického teoretika, IPA je ovlivněna hlavním zaměřením celého přístupu...*“ (Smith et al., 2009, s. 34). Autoři však podrobněji nevyjasňují, jak chápou ono „hlavní zaměření celého přístupu“ (Giorgi, 2011). Určitou interpretaci nabízí Kostínková a Čermák. Podle jejich názoru IPA přejímá z fenomenologické filosofie důraz na subjektivitu, kterou rovněž považují za určující charakteristiku této filosofie (2013).

Autoři IPA dále tvrdí: „*Fenomenologie je živá dynamická aktivita, a nikoli akademická kolekce myšlenek*“ (Smith et al., 2009, s. 33). Dále zdůrazňují přirozený ráz fenomenologického poznání: „*V běžném životě jsme každý tak trochu fenomenolog, pokud upřímně nasloucháme příběhům, které nám lidé říkají, bedlivě věnujeme pozornost vlastnímu vnímání a na vnímané reflektujeme*“ (Hallinga, 2008, s. 145). Autoři se pokouší zdůraznit původnost lidské prožívání a odlišit ho od teoretických konstrukcí, které mají toto prožívání exaktně popsat či vysvětlit. Tímto způsobem rozumí i slavnému výroku Edmunda Husserla: „*...když Husserl mluví o tom, že bychom měli jít zpět k věci samé, ona věc sama je prožívání, nikoli filosofické uchopení prožívání*“ (Smith et al., 2009, s. 33). V návaznosti na Husserla pak IPA chápe reflexi jako základní psychický proces, který při realizaci výzkumu využívá, jak výzkumník, tak zkoumaná osoba. Vyjádřeno slovy Smitha et al.: „*Jako Husserl, považujeme fenomenologický výzkum za systematickou a důkladnou reflexi na každodenní prožívání.*“ (s. 33) Z fenomenologie, a především z myšlenek E. Husserla, tedy IPA přejímá metodu reflexe a důraz na prožívání, tj. obrat k subjektivitě. Dále z Husserlovy fenomenologie přejímá pojem uzávorkování, a v jaké souvislosti tak činí, popíšeme níže.

Podle našeho názoru se Smith et al. pokouší pomocí fenomenologie obhájit své přesvědčení, že existuje něco jako „čisté“ prožívání. Tak soudíme především na základě toho, jak líčí vztah mezi hermeneutikou a fenomenologií: „*...[IPA] je fenomenologická v tom, že se pokouší dostat k osobnímu prožívání particpanta tak blízko, jak jen to jde, ale zároveň rozpoznává, že to nevyhnutelně vede k interpretativnímu úsilí... bez fenomenologie by zde nebylo co inter-*

pretovat; bez hermeneutiky by fenomén nebyl viděn.“ (2009, s. 37). Fenomenologie je v závěru citátu v podstatě ztotožněna s prožíváním. Nicméně prožívání druhé osoby *„je samo o sobě problematické a nezachytitelné. V určitém smyslu je zcela nepřístupné...“* (s. 33) a to nás přivádí k druhému pilíři IPA – hermeneutice.

Člověk je podle teorie IPA nadán rozumem a uděluje smysl svému prožívání. Smith et al. se tak na teoretické úrovni pokouší vyřešit problém nepřístupnosti vnitřního života a ztotožňují zkušenost se smyslem, který jí lidé přidělují: *„...smysl, který lidé udílejí svému prožívání, když se z něj vyděluje důležitá zkušenost, může reprezentovat tuto zkušenost samu“* (2009, s. 33). Udělený smysl je možné sdílet s druhými prostřednictvím jazyka, resp. řeči. Otevřeně se pak hlásí k Heideggerově verzi fenomenologie a Gadamerově hermeneutice, protože proces IPA analýzy jazykových výpovědí zahrnuje interpretaci, která u obou zmíněných filosofů hraje významnou roli: *„V IPA je interpretace vždy přítomná v analýze“* (s. 35).

Smith et al. odkazují k Ricoeurovu rozlišení mezi *empatickou* („restoration of meaning“) a *nedůvěřivou* („excercise of suspicion“) interpretací (Ricoeur, 1970). První zmíněnou interpretaci chápou tak, že *„se pokouší o rekonstrukci původní zkušenosti v jejích vlastních slovech; druhá pak používá vnější teoretická hlediska (jako např. psychoanalýzu), aby vnesla světlo do fenoménu.“* (Smith et al., 2009, s. 36). IPA se pokouší kombinovat oba interpretační přístupy (Smith, 2004; Larkin, Watts, & Clifton, 2006) a porozumění pak v teorii IPA znamená právě jejich adekvátní kombinaci: *„Pokoušíme se porozumět, jak ve smyslu ‚vidět očima druhého‘, tak ve smyslu ‚analýzy, vyjasnění a interpretace něčeho‘.“* (Smith et al., 2009, s. 36).

V teorii IPA se předpokládá, že interpretace může poskytnout mnoho informací o psychice člověka, jehož text interpretujeme. Smith tvrdí, že tento předpoklad přejímá od Schleiermacha² (2007). Autoři IPA dále užívají Schleiermacherova pojmu hermeneutický kruh pro vyjasnění procesu analýzy: výzkumník se neustále pohybuje na ose porozumění části – porozumění celku, aby prohloubil své porozumění zkušenosti konkrétního participanta. V návaznosti na výše uvedené Ricoeurovo rozlišení dvojí interpretace autoři používají vlastní teoretický konstrukt, který nazvali *dvojitá hermeneutika*. Vysvětlují ho následovně: *„Výzkumník se*

² Schleiermacher skutečně rozlišil dvě stránky porozumění – gramatickou a psychologickou. Druhá zmíněná však odkazuje k tomu, že interpret musí brát v potaz psychologické souvislosti díla, aby ho mohl adekvátně pochopit (1998). Smith však tvrdí, že text poskytuje informace o psychice člověka, a tak postupuje směrem „od textu k psychice“, a nikoli „od psychiky k textu“ jako Schleiermacher.

pokouší udělit smysl participantovi, který se pokouší udělit smysl své zkušenosti.“ (Smith & Osborn, 2004). Tím však Smith et al. narážejí na problém před-porozumění, tj. interpretace je vždy zatížena předsudky, znalostmi, předpoklady atd. interpretujícího (2009). Autoři IPA používají Husserlův pojem uzávorkování k tomu, aby tento problém vyřešili. Když se výzkumník pokouší udělit smysl smyslu zkušenosti participanta, musí uzávorkovat vše, co může toto udílení zkreslit. Výzkumník se pokouší být v „čistém“ kontaktu se smyslem zkušenosti participanta a uzávorkování je metodický krok, který má tento čistý kontakt zaručit (tamtéž).

V poslední řadě se IPA opírá o idiografický přístup, který zaručuje, že výzkumník bude věnovat pozornost participantovi jako konkrétnímu a zcela jedinečnému individu (Smith et al., 2009). Autoři metody se v tomto ohledu snaží vymezit vůči dominujícímu nomotetickému přístupu v psychologii, který usiluje o odhalení obecných zákonitostí a odhlíží od intersubjektivní variability (Salvatore & Valsiner, 2010). V české literatuře je možné dohledat zmínku o vztahu mezi idiografickým a nomotetickým přístupem zejména na poli psychologie osobnosti (Říčan, 2010; Šnýdrová, 2008), nicméně IPA má ambice idiografickým přístupem řešit široké pole výzkumných otázek a neomezovat se pouze na zkoumání osobnosti (Smith, 2004). IPA může být využita i v případě, že se výzkumník zaměří výhradně na tělesné prožívání, jako je např. dlouhodobá bolest zad (Smith & Osborn, 2007).

Princip idiografie přináší v rámci teorie IPA důraz na: 1. to, jak konkrétní člověk v konkrétním kontextu rozumí svému prožívání; 2. hlubokou a detailní analýzu získaných dat; 3. roli konkrétního participanta v analýze, tj. výzkumník přistupuje k obecným závěrům (či tzv. *obecným tématům*) až tehdy, když danému participantovi hlouběji porozumí (Smith et al., 2009). Idiografický charakter IPA také umožňuje, aby metoda našla své uplatnění při realizaci případových studií (Smith, 2004).

Podle autoru je tedy předmětem IPA lidská zkušenost. Tu se IPA pokouší zachytit v její čistotě, bez vlivu předsudků a teoretických názorů výzkumníka, tj. výzkumník by měl vždy uzávorkovat své před-porozumění, když v procesu dvojí hermeneutiky přistupuje ke zkušenosti participanta. Jelikož je člověk bytost, která svým zkušenostem uděluje smysl, má analýza dat podobu interpretace tohoto smyslu, resp. procesu, v němž se výzkumník snaží tomuto smyslu porozumět. Toto porozumění pak výzkumník předkládá v podobě obecných schémat, kterým však vždy předchází porozumění zkušenosti konkrétního člověka v konkrétní situaci (Kostínková, & Čermák, 2013).

Předcházející odstavce popisují teorii IPA na základě toho, jak ji představují samotní autoři a jak je dále představena v sekundární literatuře (např. Brocki & Wearden, 2006; Clarke, 2009; Shinebourne, 2011; Kostínková, & Čermák, 2013), případně popsána autory, kteří tuto metodu využili ve výzkumu (viz oddíl 6). Ve stávající literatuře však dosud chybí hlubší kritická reflexe teoretických základů IPA, resp. toho, jak autoři IPA recipují filosofické systémy, na něž se odvolávají. Problematické je například to, že se autoři nejasným způsobem odvolávají na fenomenologii tehdy, když se snaží zdůraznit původnost prožívání a jeho relativní nezávislost na jazykovém uchopení. Posléze mluví o hermeneutice a interpretaci lidské zkušenosti. Na první pohled se tu rýsuje problematická integrace protichůdných metodologických přístupů k výzkumu psychiky – přístup z perspektivy první a třetí osoby. Giorgi v této souvislosti poukázal nejen na dezinterpretaci FF, ale rovněž na nejasnost celé teorie IPA. Např. zdůraznil nejasný vztah mezi fenomenologií a hermeneutikou (2010; 2011). V této bakalářské práci se však zaměřím na problematiku recepce FF v teoretické bázi IPA.

4 IPA a FF

Analýzou primárních i sekundárních textů o IPA bylo zjištěno, že metoda přejímá z FF následující tři pojmy, které zároveň hrají v metodologii IPA klíčovou roli: prožitek, reflexe a redukce. Následující text bude věnován vysvětlení těchto pojmů. V prvním kroku bude vysvětleno, jaký význam je těmto pojmům připisován v rámci IPA, a v dalším kroku se zaměřím na vyjasnění těchto pojmů v rámci FF. V průběhu poukazuji na zásadní odlišnosti mezi FF a IPA, čímž se zároveň do určité míry vyjasňuje adekvátnost „P“ v IPA.

4.1 Slova prožitek, reflexe a redukce v teorii IPA

Již Giorgi poukázal na skutečnost, že teorie IPA je zastřena nejednoznačností a čtenář těžko hledá přesné definice základních pojmů, které jsou navíc užívány nesystematicky (2011). Na tuto komplikaci jsem při analýze vztahu mezi IPA a FF rovněž narazil. Vyšel jsem tedy z kapitoly, v níž se Smith et al. věnují interpretaci FF (2009, s. 12-16). V této kapitole, která nese název „Husserl“, autoři předkládají pouze jasnou definici pojmu „redukce“. Nelze však mluvit o tom, že by se pokusili jasně vymezit, v jakém smyslu užívají pojmů „prožitek“ a „reflexe“. Jejich smysl tedy zůstává v kapitole věnované FF vágní. Z tohoto důvodu jsem se rozhodl oddíl 4.2.3 (oddíl věnovaný slovu „redukce“ v IPA) rozdělit na dvě části. V první prezentuji snahu Smithe et al. vymezit pojem „redukce“ v rámci FF. To zároveň poodhalí

úrovně, které dosahuje porozumění autorů IPA základnímu pojmu FF. V druhé části pak předkládáme definici pojmu redukce v IPA. Logika tohoto členění stojí na skutečnosti, že redukce je v teorii IPA pojímána radikálně odlišným způsobem než v FF. Oddíly věnované pojmům „prožitek“ a „reflexe“ jsou koncipované podobným způsobem jako druhá část oddílu 4.2.3, tedy je zde předložena definice těchto pojmů v rámci IPA.

Existují dva hlavní důvody, proč v oddílech věnovaných teorii IPA odkazují výhradně k jednomu zdroji (tj. Smith et al., 2009): 1) Jedná se o jedinou³ publikaci, kde je vztah teorie IPA a FF podrobně nastíněn. Smith to vyjadřuje v odpovědi na Giorgiho kritiku IPA (2010) následovně: „...*tato kniha o IPA...poskytuje explicitní vymezení vztahu [metody ke klíčovým myslitelům fenomenologie]*.“ (Smith, 2010, s. 187); 2) Analýzou publikovaných IPA-výzkumů jsem dospěl k závěru, že výzkumníci nejčastěji odkazují právě k tomuto zdroji. Z možných publikací, které pojednávají o metodě IPA (viz oddíl 2 a 3), má kniha Smith et al. patrně nejvýraznější vliv na výzkumnou praxi.

4.1.1 Prožitek →⁴ Zkušenost

Jak bylo uvedeno v předcházejícím oddíle, Smith et al. se nepokouší podat takovou definici pojmu „prožitek“, která by zachytila význam tohoto pojmu v rámci FF. Autoři IPA se však snaží vymezit vůči Husserlovu přístupu k lidskému prožívání:

...Husserl se jako filosof věnoval především přemýšlení o obecných procesech, a když přišlo na jednotlivosti, tak se zajímal o procesy z perspektivy první osoby – to znamená, že prováděl fenomenologické zkoumání vlastního prožívání. Psychologové se častěji zabývají analyzováním prožívání druhých lidí. Husserl to věděl a rozpoznal důležitost této analýzy, ale tato problematika není opět v jeho spisech důkladně rozpracována. Z těchto důvodů musí být jeho myšlení adaptováno, pokud se pohybujeme na poli psychologického výzkumu. (Smith et al., 2009, s. 15-16)

Tato pasáž především zdůrazňuje skutečnost, že v teorii IPA má výsadní postavení prožívání druhých lidí. Než se však budeme zabývat interpretací pojmu „prožitek“, musíme v pasáži poukázat na dvě problematická tvrzení o Edmundu Husserlovi: 1) Není adekvátní říci, že Husserl se převážně věnoval obecným procesům (autoři navíc nevysvětlují, jak chápou

³ Jak ukážeme dále, teoretickou bázi IPA nejlépe prezentuje již zmíněný článek z roku 2006 od Larkina et al. Ten se však zabývá pouze vztahem IPA a fenomenologickým systémem Martina Heideggera.

⁴ Jelikož se význam jednotlivých pojmů v FF a IPA výrazně liší, sdílené pojmy jsem pro FF a IPA nahradil slovem, které lépe odráží jeho význam. V případě prožitku je na teoretické rovině mnohem výstižnější mluvit o zkušenosti.

slovní spojení „obecné procesy“) a někdy analýze vlastního prožívání. Již v období, kdy psal svou habilitační práci (1984-1986), usiloval o objasnění pojmu čísla skrze psychologické analýzy vědomí (Urban, 2013). Tento zájem o vědomí z perspektivy první osoby a pokus nalézt obecné struktury v individuálním prožitku jsou nejzákladnější určení celého Husserlova myšlení i pozdní koncepce \mathbb{F} (Bernet et al., 2004). 2) Smith et al. tvrdí, že Husserl dostatečně nerozpracoval problematiku prožívání druhého člověka. Husserl se však tomuto problému intenzivně věnoval a výsledky jeho práce byly publikovány ve třech velmi rozsáhlých svazcích Husserlian o intersubjektivitě (Husserl, 1973 a, b, c).

Smith et al. ve své knize užívají slova „experience“ a „lived-experience“, ale neposkytují jejich odlišení a používají je nesystematicky: *Jako Husserl považujeme fenomenologický výzkum za systematickou a pozornou reflexi na každodenní prožívání (lived-experience) a souhlasíme s Husserlem také v tom, že prožívání (experience) může být aktivita prvního stupně a mentální nebo emocionální odpověď na ni.* (2009, s. 33). Tato slova nemůžeme jednoduše považovat za synonyma. Podle mého názoru je nutné v teorii IPA rozlišit zkušenost od prožitku. Zkušenost představuje explanační konstrukt, který má usnadnit výzkumníkovi orientaci ve složité výzkumné situaci. Jinak řečeno, zkušenost má poskytnout základní porozumění pro psychiku účastníka a vymezit předmět zkoumání IPA. Prožívání a prožitek jsou pak slova s intuitivním významem, která Smith et al. využívají při vymezení zkušenosti. Slova „experience“ a „lived-experience“ tedy překládám podle kontextu, v kterém se slova nachází. Pokud slova odkazují ke konstrukt, překládám je jako „zkušenost“, pokud odkazují ke slovu s intuitivním významem, překládám je jako „prožívání“ nebo „prožitek“.

V následujícím odstavci můžeme nalézt vymezení toho, co je předmětem zkoumání IPA:

Zkušenost je samozřejmě velice široký pojem. O jaký typ zkušenosti se IPA konkrétně zajímá?... IPA se normálně zabývá zkušeností, která je pro určitou osobu důležitá (*to be of particular moment*) nebo významná (*to be of significance*) ... S IPA se tedy zabýváme tím, když se z obyčejného každodenního prožívání vyděluje důležitá (important) zkušenost, což se děje prostřednictvím reflexe daného člověka na význam (significance) toho, co se mu událo. Důležitá zkušenost se rovněž utváří prostřednictvím snahy porozumět události za pomoci „aktivního myšlení“. (Smith et al., 2009, s. 33)

Toto vymezení propojuje základní pojmy (důležitost neboli významnost, reflexi, aktivní myšlení, každodenní prožívání), které definují zkušenost. Můžeme si povšimnout důležité distinkce – Smith et al. rozlišují mezi každodenním neboli pre-reflektivním prožíváním (viz oddíl 4.1.2) a tím, co má být předmětem výzkumu IPA, tj. (důležitou) zkušeností. Smith et al. tak uvádějí slovo „prožívání“ do přímého vztahu se zkušeností (zkušenost se podle autorů

IPA vyděluje z proudu prožívání). Jak jsem již naznačil, každý pokus o analýzu předmětu zkoumání IPA mě přivedl k závěru, že zkušenost je explanační konstrukt a prožitek slovo, které ho vymezuje. Myslíme si, že je problematické vymezený konstrukt vztahovat k pojmu, který zakládá jeho definici, protože to má za následek její nesrozumitelnost. Jak ukáží níže, zkušenost je definována pomocí elementů/procesů z vnějšího světa, např. pomocí *životní změny*. Životní změna nemůže být určena pouze prožíváním participanta: V rozvodu (příklad životní změny) figuruje manželka osoby X, která je vůči prožívání této osoby něčím vnějším. Zkušenost se tedy nemůže vydělovat z prožívání, protože pak by se z prožívání vydělovaly i vnější elementy/procesy, které z definice zkušenost zakládají. To je zcela protimyslné. Pravděpodobně by bylo možné nahradit „proud prožívání“ slovem „život“: Zkušenost se vyděluje, resp. odlišuje od obyčejného každodenního života určité osoby.

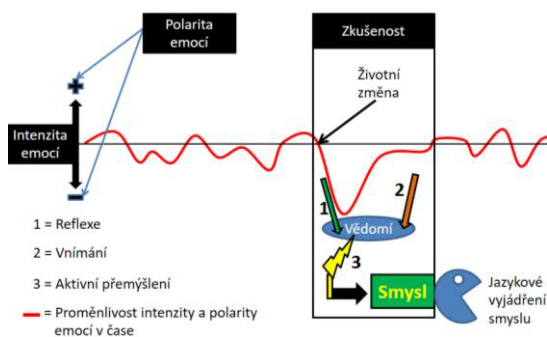
IPA se v podstatě zajímá o to, „*když se v životě lidí přihodí něco důležitého*.“ (Smith et al., 2009, s. 1). *Událost* (přihodí se něco důležitého) nám pak umožňuje odlišit zkušenost od běžného života člověka. Smith et al. událost explicitně nevymezují, ale můžeme ji v rámci IPA chápat jako životní změnu, která je doprovázená intenzivními emocemi o určité polaritě (slova „významnost“ a „důležitost“ pravděpodobně odkazují k emocionálním prožitkům). Rozvod, jako příklad životní změny, bude pro osobu X doprovázen silnými negativními emocemi. Pak můžeme říci, že rozvod pro osobu X představuje událost. Na druhé straně pro osobu Y (trpící schizoidní poruchou osobnosti) může být rozvod doprovázen emocemi minimálně. Pak je adekvátní říci, že rozvod pro osobu Y nepředstavuje událost. Událost se tak stává důležitým pojmem (implicitním), který pomáhá dokreslit význam konstrukt zkušenost v teorii IPA.

V druhé části citovaného odstavce se v podstatě tvrdí, že zkušenost se utváří prostřednictvím reflexe na význam události a aktivním myšlením při snaze této události porozumět. Jak bylo řečeno, teorie IPA nestojí na přesně definovaných pojmech: Co tedy znamená reflektovat na význam události? Přikláníme se k interpretaci, že významnost odkazuje k emocionálním prožitkům, které reflexe tematizuje. Autoři IPA by tímto soudem však redukovali rozmanitost duševního života, a proto považují následující tvrzení za adekvátnější: na vzniku zkušenosti se podílí reflexe na nejružnějších prožitcích, které se vztahují k životní změně. Zvláštní význam pak mají prožitky emocionální, protože podporují reflektivní činnost (viz oddíl 4.1.2). Rovněž se zdá intuitivně správné, že myšlení se může vztahovat nejen k uvědomělým prožitkům, ale také k vnějšímu světu a jeho změnám, které s událostí souvisí (např. osoba X si po rozvodu

našla nový byt, ten hraje důležitou roli v celkové zkušenosti a daná osoba o něm přemýšlí). Ačkoli to Smith et al. explicitně netvrdí, kontakt s vnějším světem bude zajišťovat vnímání.

Člověk je v teorii IPA pojímán jako rozumem nadaná bytost (viz oddíl 3): myšlení podle autorů IPA vede k tvorbě (existenciálního) smyslu, který jedinec přiděluje jak životní změně, tak svému prožívání a vnějšmu světu (Smith et al., 2009). Člověk může smysl sdělit druhým prostřednictvím jazyka, resp. řeči. Autoři IPA však nikde netvrdí, že smysl je nezávislá a jednotná entita. Smysl je tedy přijatelné pojímat jako proměnlivý (Smith et al., 2009). Je pravděpodobné, že aktivní myšlení smysl přetváří v závislosti na nových prožitcích a změnách v okolí (viz oddíl 4.2.1).

Zkušenost je nyní možné schematizovat modelem na obrázku 2.

Obr. 2 – Schematické znázornění zkušenosti. (obr. vytvořen autorem bakalářské práce)

V důležitém teoretickém článku o IPA autorů Larkina et al. můžeme číst následující:

Jinými slovy, analytický proces nemůže nikdy dospět k čistému uchopení [prožívání] z perspektivy první osoby – toto uchopení je vždy konstruováno participantem a výzkumníkem – takže to objektivní během počáteční fáze je jednoduše tvorba soudržné a psychologicky informativní deskripce z perspektivy třetí osoby, která se pokouší dostat tak „blízko“ k účastníkovu pohledu, jak je to jen možné. (2006, s. 104)

Na tuto prvotní deskripci navazuje analýza, jejímž výstupem jsou obecná témata (Smith et al., 2009; viz níže). Nyní je však důležité zdůraznit, že v teorii IPA se prožívání chápe jako něco nepřístupného. V hlavní publikaci o IPA se tvrdí to samé: „*Prožívání je samo o sobě problematické a nezachytitelné. V určitém smyslu je čistý prožitek zcela nepřístupný...*“ (tamtéž, s. 33). Pokud začneme v konstruktu zkušenosti pracovat s prožíváním člověka jako nepřístupnou entitou, pak je pochopitelné následující tvrzení: „*...smysl, který lidé udělají svému prožívání, když se z něj vyděljuje důležitá zkušenost, může reprezentovat tuto zkušenost samu*“ (tamtéž, s. 33). S využitím všeho, co bylo do tohoto okamžiku napsáno o zkušenosti, je možné interpretovat poslední citát následovně: výzkumníkovi není prožívání participanta dáno bezprostředně. Může pracovat se smyslem prožívání, který s ním participant sdílí pomocí jazyka.

Je tedy patrné, že v teorii IPA se „...postuluje, že prožívání můžeme pochopit skrze zkoumání smyslu, který mu lidé udělují“ (tamtéž, s. 34). Nesystematičnost v užívání pojmů (Girogi, 2011) mě nutí k tomu, abych v předcházejících dvou citátech upozornil na to, že smysl se z definice zkušenosti nepřiděluje pouze prožívání, ale rovněž životní změně a následnému dění ve vnějším světě. O tento smysl se výzkumník rovněž zajímá, což vyplývá z analýzy konkrétních IPA studií (viz oddíl 6.1).

Při aplikaci metody IPA se pak výzkumníkova pozornost upíná především k řeči, kterou subjekt smysl vyjadřuje (Smith et al., 2009). Vzhledem k tomu, že zkušenost má podobu konstruktů, považuji tento odkaz k řeči za určitou formu operacionalizace: výzkumník má jasně daný předmět svého zkoumání ve vnímání a je možné využít objektivních nástrojů pro jeho zachycení (např. nahrát řeč na diktafon). Přestože Smith et al. používají pojem *dvojitá hermeneutika* (ten naznačuje, že výzkumník utváří smysl stejným způsobem jako participant; viz oddíl 3), není v literatuře o IPA problematice prožívání výzkumníka věnován prostor. Do určité míry se této problematice Smith et al. věnují ve vztahu k reflexi (viz oddíl 4.1.2).

Dochází k interpretační chybě, když Smith et al. na základě tvrzení „...když Husserl mluví o tom, že bychom měli jít zpět k věci samé, ona věc sama je prožitek, nikoli filosofické uchopení prožitku...“ (2009, s. 33) ospravedlňují svůj vlastní konstrukt zkušenosti. Dochází zde především ke konfrontaci mezi odlišnými přístupy k vysvětlování a popisu lidské psychiky, resp. vědomí. V rámci IPA se „nechodí“ zpět k prožitku jako takovému, ale s oporou hermeneutické tradice se analyzuje řečí vyjádřený smysl druhého člověka. Pokud by měl tento citát v teorii IPA získat pravý smysl, musel by být vztažen specifickým způsobem k prožívání výzkumníka. Smith et al. však mluví výhradně o prožívání participantů, protože „psychologové se častěji zabývají analyzováním prožívání druhých lidí“ (tamtéž, s. 15). Jak bylo však naznačeno výše, v $\mathbb{F}\mathbb{F}$ je možné provádět výzkum intersubjektivní, který je koncipován takovým způsobem, aby setrval u „věci samé“. Jinak řečeno fenomenolog zkoumá, jak se pro transcendentální (dále budeme toto přídavné jméno nahrazovat symbolem „ \mathbb{F} “) vědomí konstituuje druhá osoba. (Husserl, 1973 a, b, c; Zahavi, 2001; Chelstrom 2012; Duranti, 2010). Pochopení tohoto odstavce také usnadní oddíl 5.2.1, kde je představena Giorgiho metoda (DFPM), v jejímž rámci je význam pojmů $\mathbb{F}\mathbb{F}$ zachován. Každopádně konstrukt zkušenosti nemá nic společného s tím, jak je vymezen pojem prožitek v $\mathbb{F}\mathbb{F}$. Je však možné najít jednu podobnost pojmu prožitek v IPA a $\mathbb{F}\mathbb{F}$: v obou případech je prožívání druhého člověka pří-

stupné zprostředkovaně na rozdíl od vlastního prožívání, které je díky reflexi přístupné bezprostředně.

Další rozdíl mezi IPA a FF spočívá ve způsobu vztahování se na jedné straně ke zkušenosti a na druhé ke cogitatio. IPA využívá při analýze dat interpretaci smyslu, který je v datech obsažen. Interpretace však nepatří mezi hlavní metody využívané Husserlem (viz oddíl 4.2.2). FF se jako specifický typ vědy snaží o deskripci podstat transcendentálního vědomí, které jsou nezávislé na jednotlivých cogitationes (viz oddíl 4.2.1). Smith et al. se vůči této Husserlově motivaci vymezují: „Zatímco Husserl usiloval o nalezení podstat prožitku, IPA má skromnější ambice a chce se pokusit zachytit konkrétní zkušenost, jak je zakoušena konkrétními lidmi“ (2009, s. 16). IPA je vědecká metoda a bylo by zvláštní, kdyby její smysl tkvěl pouze v tom, aby její aplikace špěla k „převyprávění“ příběhu konkrétního člověka. Tvorba obecných témat (viz níže) tedy odporuje „skromným ambicím“ IPA stejně jako následující tvrzení: „S postupem času bude možné ustanovit velký korpus případů, a to by mohlo vést k možnosti, abychom přistoupili k zvážení podstatných vlastností jednotlivých fenoménů (particular phenomena)“ (tamtéž, s. 38). Smith et al. se opět nepokouší explicitně vymezit slovo „fenomén“ a určit jeho vztah ke zkušenosti. Myslíme si, že fenomén či jev má v teorii IPA velice obecný charakter, ale zároveň má být těsně spjat se zkušenostmi konkrétních lidí (viz níže). Podstatnější ale je, že autoři vymezili postup hledání obecných vlastností jako induktivní proces („ustanovit velký korpus případů“). Husserl však při odhalování obecných zákonitostí postupuje zcela jinak: svůj postup vymezuje jako evidentní náhled podstaty v eidetickém názoru a tento postup od postupu induktivního ostře odlišuje: zatímco induktivní poznání je principiálně hypotetické, náhled podstaty ukazuje apriorní danosti (viz oddíl 4.2.3).

Definice pojmu zkušenost: Jedná se o komplexní konstrukt, který zachycuje následující externí/interní elementy a procesy, jakož i vztahy mezi nimi. Každodenní lidské prožívání (tzv. pre-reflektivní) je narušeno určitou životní změnou. Ta je doprovázena emocemi o určité intenzitě a polaritě. Emoce jsou předmětem reflexe, ale zároveň nutí člověka reflektovat i na další typy prožitků, které životní změna způsobila. Životní změna vede i k novému dění ve vnějším světě. To je člověku přístupné díky vnímání. Aktivní myšlení pak životní změně, uvědomělým prožitkům a vnímanému dění uděluje (existenciální) smysl, který člověk může sdílet pomocí jazyka, resp. řeči. Důležité je rovněž to, že prožívání není bezprostředně při-

stupné druhému člověku.⁵ Zkušenost tedy není prožitkem v pravém slova smyslu. Prožitek je slovo s intuitivním významem a pomáhá definovat základní konstrukt v teorii IPA, který je následně operacionalizován pro potřeby výzkumu jako výpověď participanta.

Zkušenost je důležitým konstruktem v teorii IPA, protože vymezuje to, co může být předmětem zkoumání této metody. Smith et al. uvádějí následující příklady: rozhodnutí, zda si lidé nechají udělat genetický test; sexuální vztahy homosexuálních mužů s HIV; započetí trestného činu (2009). Díky nejednoznačnému vymezení pojmů však v teorii IPA (Giorgi, 2011) dochází v uvedených příkladech ke splývání zkušenosti se slovem „jev“. Proto je nutné chápat uvedené příklady tak, že se jedná o obecné jevy, které je možné charakterizovat pomocí obecných témat druhého řádu (viz níže). V knize se však tvrdí, že již v přípravné fázi IPA výzkumu je dobré jazykově vymezit zaměření daného výzkumu, tj. stanovit si, jaký jev bude zkoumán (Smith et al., 2009). Zdá se tedy, že IPA výzkumník předpokládá existenci konkrétního jevu (pravděpodobně na základě vlastních znalostí a zkušeností), který následně zkoumá prostřednictvím výpovědí participantů. O nich však musí rovněž pouze předpokládat, že jejich zkušenost daný jev zakládá. Nicméně síla konstruktu spočívá v tom, že má jasnou operacionalizaci – nahrané výpovědi, které následně slouží jako hlavní předmět pro analýzu. Analýza vede k interpretativnímu formování obecných témat pro jednotlivé participanty a následně se z nich induktivním způsobem vytváří obecná témata druhého řádu, jež charakterizují zkoumaný jev (Smith et al., 2009). V této charakterizaci se do určité míry ztrácí (což je přirozené pro každou formu zobecnění) individualita jednotlivých participantů. První obecný jev zkoumaný pomocí IPA byla identita těhotných žen. Ten „vznikl“ indukci ze zkušeností žen, které byly z důvodu zachování anonymity pojmenované jako Clare, Angela, Sue a Diane (Smith, 1999). První operacionalizaci konstruktu zkušenost pak představují jednotlivé výpovědi těchto žen. Velké množství realizovaných IPA výzkumů pak rozšiřuje množinu zkoumaných jevů, např. amputace končetiny (Hamill & Dorahy, 2010; další viz oddíl 6.1).

4.1.2 Reflexe → Systematická reflexe

Ani v případě „reflexe“ se Smith et al. nepokouší podat takovou definici, která by zachytila význam tohoto pojmu v rámci FF. Můžeme však nalézt odkaz na Husserla, když čteme o

⁵ Určitá slova v této definici zkušenosti zůstávají stále na úrovni intuitivního významu. Tuto definici však považuji za hraniční – pokud bych se pokoušel dále explikovat význam slov (např. „životní změna“, „pre-reflexivní prožívání“ nebo „vnímání“) či lépe objasnit vztahy mezi těmito slovy, tak bych se dostal za hranice věrné interpretace teorie IPA a v podstatě začal budovat vlastní teorii, která je IPA inspirována.

dvojím způsobu, jak vykonávat reflexi – o samotě, nebo ve větším počtu lidí. První způsob „je podobný způsobu, jak by Husserl popisoval proces svého fenomenologického zkoumání“ (Smith et al., 2009, s. 189). Druhý je podmíněn tím, že „dělat psychologický (nebo jakýkoli jiný humanitní či sociální) výzkum, zahrnuje další individuum, výzkumníka, který vstupuje do reflektivní smyčky. V rámci výzkumného setkání pak výzkumník podporuje participanta během poskytování výsledků jeho reflexí“ (tamtéž, s. 190). Autoři však neuvádí důvody pro toto rozlišení a rovněž nepodporují své tvrzení konkrétními výňatky z Husserlových děl. V primární ani sekundární literatuře o FF jsem neobjevil námitky proti realizaci fenomenologického zkoumání ve větším počtu lidí. Fenomenologické zkoumání sice vyžaduje specifické metody, ale samota fenomenologa nepatří mezi jeho nutné podmínky. V oddíle 4.1.1 jsme psali o Husserlově přístupu ke zkoumání intersubjektivní. Tento výzkum může probíhat bez aktuální přítomnosti druhých lidí, ale rovněž si můžeme představit opačnou situaci: dvojice fenomenologů u jednoho stolu společně zkoumá to, jak se prvním ve vědomí konstituuje druhý fenomenolog a naopak. Tuto představu podporuje např. následující tvrzení: „...epoché uskutečňuji já, a i když je tu více jednotlivců provádějících epoché dokonce v aktuální pospolitosti se mnou, jsou pro mne všichni lidé v mé epoché zahrnuti i s celým jejich aktivním životem do fenoménu svět...“ (1972, s. 208). DFPM je rovněž určena pro psychologický výzkum, pracuje s participanty, a přesto teoretická báze této metody vznikla recepcí FF (Giorgi, 2009; viz oddíl 5.2.1). Smith et al. tedy opět redukuje FF a zastírají její pravý smysl.

Pojem „reflection“ je snadné přeložit. Smith et al. považují reflexi za aktivitu, která se rozprostírá na kontinuu, kde můžeme identifikovat čtyři vrstvy (*layers*) či úrovně. Nejprve je charakterizují tak, jak to činí Smith et al. a následně k nim připojím vlastní poznámky.

1) **Pre-reflektivní reflexivita** – Reflexe nijak nenarušuje přirozený tzv. pre-reflektivní proud prožívání. Jedná se o pouhé uvědomění našeho potenciálu reflektovat. Např. Joseph⁶ (participant z výzkumu od Smithe a Rhodese, 2014) mohl během svého manželství zažít stabilní fázi. Každý den chodil do práce, kde vykonával naučenou rutinní činnost a večer trávil s rodinou. Během práce nebo např. při večerním sledování TV mohl mít minimální úroveň uvědomění a jeho prožívání plynulo bez reflektivního narušení.

2) **Reflektivní pohled zaměřený na pre-reflektivní prožívání** – Jedná se o intuitivní a nezáměrnou reflexi. Tu člověk vykonává, když je pohroužen do denního snění, imaginace a

⁶ Umělý příklad procházky lesem (Smith et al., 2009) byl nahrazen zkušeností Josepha, protože tento reálný případ z publikovaného výzkumu dokáže lépe ilustrovat význam reflexe v teorii IPA.

vzpomínání. Joseph mohl během svého života např. zajít do parku, chvíli odpočívat na lavičce a představovat si, jak bude s rodinou trávit nadcházející víkend.

3) **Pozorná reflexe pre-reflektivního prožívání** – Pokud se v životě člověka vyskytne určitá změna a on na ni reaguje intenzivními emocemi, pak dochází k tomu, že daný člověk v podstatě nemá na výběr a musí na pre-reflektivní prožívání reflektovat. Tato reflexe je již velice intenzivní ve srovnání s předcházejícími vrstvami. Taková životní změna začíná např. v okamžiku, když manželka Josephovi oznámí, že už ho nemiluje a on musí opustit dům. Josephovi se mění celý život, musí si najít bydlení a ztrácí kontakt se svými dětmi. Jeho psychický život je plný nových a nečekaných prožitků. Joseph se zajímá o to, proč se to stalo? Je vinna na jeho straně? Jak bude vypadat jeho budoucnost? Najde někdy někoho, kdo ho bude milovat? Tato životní změna a na ni vázané prožívání a dění vedou až k první atace deprese. Joseph svou situaci řeší za pomoci psychiatra.

4) **Záměrná a systematická reflexe** – Podle autorů se jedná o „fenomenologickou“ reflexi. Je charakterizována jako hluboká analýza pre-reflektivního prožívání, které přivedla do vědomí reflexe 2. a 3. vrstvy. Tato reflexe je typická pro výzkumníka. Ten může navázat kontakt s Josephem a nechá si vyprávět o jeho zkušenosti s první atakou deprese. Doma následně provede hlubokou analýzu vlastní zkušenosti z interview a toho, co si během rozhovoru s Josephem spontánně a díky pozorné reflexi uvědomil. (Smith et al., 2009)

Podle mého názoru je toto kontinuum problematické a vzbuzuje minimálně tyto otázky: Co je toto pre-reflektivní prožívání a jak se odlišuje od reflektivního prožívání? Je možné ztotožnit reflexi s denním sněním, imaginací a vzpomínáním? Jak je možné reflektovat na reflektivní poznání? Co nás opravňuje k použití slovního spojení „pozorná reflexe“? Jak je možné, že emoce jsou příčinou reflexe? Jaký je tedy vztah mezi emocionálními stavy a tímto kognitivním procesem? Jak se liší záměrná reflexe od reflexe spontánní? V jakém vztahu jsou tyto dva typy reflexe k volným procesům? Je adekvátní ztotožňovat reflexi s analýzou pre-reflektivního prožívání? Jedná se o důležité teoretické otázky, na které není možné nalézt odpověď jak v primární, tak sekundární literatuře o IPA.

Úrovně kontinua jsou uspořádány hierarchicky a s vyšší vrstvou roste i záměrnost a systematickosti reflexe. Autoři se tímto kontinuem brání vůči jednoduchému členění na reflexi „fenomenologickou“ a „přirozenou“. Úrovně rovněž nemůžeme považovat za oddělené (představují tedy určitou formu abstrakce z něčeho, co má kontinuální charakter), protože Smith et al. chtějí poukázat na „fakt, že fenomenologická reflexe je v nějakém vztahu k reflexi každo-

denního života.“ (2009, s. 189). Kritika Giorgiho však ukázala, že nejpodstatnější určení jejich kontinua je spontánnost v nižších vrstvách a záměrná systematickosti ve vyšších vrstvách. Prohlašovat reflexi v návaznosti na FF za fenomenologickou je tedy zavádějící (2011). Jak ukazuje oddíl 4.2.2, fenomenologická (tj. F) reflexe je podmíněna výkonem F redukce. V IPA však není naznačen žádný vztah mezi reflexí a redukcí, resp. uzávorkováním (Smith et al., 2009; viz oddíl 4.1.3). Z těchto důvodů budeme v rámci teorie IPA pro označení 4. úrovně používat spojení slov „systematická reflexe“. Ta v podstatě odpovídá tomu, co Husserl nazývá přirozenou či psychologickou reflexí (viz oddíl 4.2.3).

Participant podle teorie IPA začíná po určité události reflektovat na úrovni 2. a 3. vrstvy. Definici zkušenosti z oddílu 4.1.1 tedy mohou dále upřesnit: reflektivní aktivita, která při vymezení konstruktů hraje důležitou roli, má nejčastěji podobu tzv. reflektivního pohledu a pozorné reflexe (viz výše). Jak bylo řečeno v předcházejícím oddíle, reflexe přivádí prožitky do vědomí participanta, kterým prostřednictvím aktivního myšlení udílí smysl. Během polostrukturovaného interview se výzkumník snaží tento existující reflexivně-kognitivní výstup získat a zaznamenat. Stává se však, že „tazatel může snadno v participantovi ‚zažehnout‘ dodatečné reflexe. Některé z nich budou znovu relativně neuvědomělé (2. a 3. vrstva), některé však budou mít právoplatnou podobu fenomenologické reflexe (4. vrstva).“ (Smith et al., 2009, s. 190) Jinak řečeno výzkumník může v participanta podporovat systematickou reflexi. Otázky, které tuto reflexi podporují jsou základem interview IPA a mají vždy otevřenou podobu. Josephovi bychom mohli např. položit následující otázky: Jak vypadal Váš život před tím, než Vás manželka opustila? Jakou spojitost nacházíte mezi první atakou deprese a vaším rozvozem?⁷ (Smith et al., 2009; viz oddíl 6.2).

Vztah mezi pojmem reflexe a výzkumníkem v rámci IPA je vystižen následovně:

...výzkumník provede úplnou, formální, reflektivní fenomenologickou analýzu přepisu nahrávek, které zachycují vrstevnatou sadu reflexí participanta. To se propojuje s naším popisem IPA výzkumníka jako osoby pohroužené do dvojité hermeneutiky – výzkumník se snaží udělit smysl (4. úroveň reflexe) pokusu participanta o udělení smyslu (3. a 4. vrstva reflexe) tomu, co se mu přihodilo. (Smith et al., 2009, s. 190)

Zde opět dochází k tomu, že splývají jednotlivé pojmy a zastírá se jejich význam. Pokud si např. uvědomíme, že IPA zpracovává data interpretativně (viz oddíl 3), pak v této pasáži dochází k intuitivně protimyslnému sjednocení reflexe a interpretace: výzkumník podle Smith et

⁷ Opět jsme nahradili otázky vztahující se k procházce lesem v Smith et al. (2009).

al. provádí reflektivní fenomenologickou analýzu (Giorgi, 2011) a už samotné spojení slov jde proti názvu metody. Na základě analýzy literatury o IPA bych se přiklonil k následující interpretaci: Výzkumník při analýze dat reflektuje na své prožívání, aby si uvědomil vlastní emoce, myšlenky, názory, předsudky atd., které mohou mít vliv na výsledek analýzy. Jednoduše řečeno, reflexe by měla podle teorie IPA odhalovat před-porozumění (viz oddíl 4.1.3.1).

4.1.3 Interpretace Husserlova pojmu redukce autory IPA

Pokud se zaměříme na pokus Smith et al. o věrné vymezení \mathbb{F} redukce, zjišťujeme, že dochází zejména k zastření vztahu tohoto pojmu k reflexi, ostatním metodám \mathbb{F} F a fenomenologickému postoji (Giorgi, 2011). Autoři např. tvrdí: „*Abychom dosáhli fenomenologického postoje, Husserl vyvinul ‚fenomenologickou metodu‘ ...*“ (s. 13) Z kontextu však není patrné, co myslí onou fenomenologickou metodou. „Metoda“ může označovat celou \mathbb{F} F, jak naznačují následující citát: „*Fenomenologie: toto slovo označuje vědu, soustavu vědeckých disciplín. Avšak také a především znamená metodu a myšlenkový postoj...*“ (Husserl, 2015, s. 30), ale rovněž jednotlivé metody, z kterých se \mathbb{F} F skládá – \mathbb{F} redukce, eidetická variace, eidetická intuice, eidetické deskripce (Husserl, 1968; 2004; viz oddíl 4.2.2).

Dále Smith et al. tvrdí, že podle Husserla „*potřebujeme ‚uzávorkovat‘ (bracket) nebo umístit na jednu stranu pro nás platný svět, abychom se mohli soustředit na naši percepci (perception) tohoto světa*“ (2009, s. 13). Tato věta přibližuje skutečný význam pojmu redukce v \mathbb{F} F, stejně jako věta následující: „*Husserlova fenomenologie zahrnuje opuštění našeho každodenního prožívání, našeho přirozeného postoje...*“ (tamtéž, s. 12).

Podle Giorgiho představuje zásadní interpretační problém to, že Smith et al. opomíjí objasnit vztah mezi fenomenologickým postojem a \mathbb{F} redukcí (2011): \mathbb{F} redukce umožňuje vystoupit z přirozeného postoje a zaujmout k vědomí postoj fenomenologický (viz oddíl 4.2.3). Autoři IPA však dávají fenomenologický postoj do vztahu k reflexi: „*... fenomenologický postoj zahrnuje a vyžaduje reflektivní pohyb⁸, při kterém odvrátíme svůj pohled z objektů ve světě a zaměříme se dovnitř, směrem k naší percepci těchto objektů.*“ (Smith et al., 2009, s. 12). Reflexe rozhodně nečiní fenomenologický postoj jedinečným. To si Husserl uvědomil až po sepsání logických zkoumání, kdy kromě tematizace aktů vědomí, „*je třeba metodicky čistě pojmut samo vědomí, které se stalo předmětem zkoumání v reflexi.*“ (Bernet, et al., 2004, s.

⁸ Autoři použili slovo „reflexive“, které souvisí jak v angličtině, tak v češtině se slovem reflex. Slovo jsem tedy změnil na reflektivní, které významově nejvíce odpovídá kontextu.

70). To znamená, že pokud není provedena \mathbb{F} redukce, pak má reflexe přirozený, psychologický charakter a nikoli charakter transcendentální (viz oddíl 4.2.2). Smith et al. sami pojímají reflexi jako zcela přirozenou aktivitu (viz oddíl 4.1.2) a bylo by zvláštní, kdyby fenomenologický postoj k vědomí byl určen pouze prostřednictvím ní. Reflexe (vnitřní vnímání) je přinejmenším zakládající pro deskriptivní psychologii Franze Brentana, který Husserla výrazně ovlivnil (Brentano, 2014; Janoušek, 2014).

Správná interpretace Husserla je přirozeně podpořena tím, že můžeme najít citace originálních pasáží: „Uzávorkování vyřadí z fenomenologického pole svět, tak jak pro subjekt existuje v jednoduché absolutnosti; na jeho místo však nastupuje svět, tak jak je dán ve vědomí (vnímaný, vzpomínaný, souzený, myšlený, hodnocený).“ (Husserl, 1927, cit. v Smith et al., 2009, s. 14). Musím však dodat, že vymezení fenomenologie pro encyklopedii Britannicu je poměrně problematické, a to z několika důvodů: 1) existují čtyři různé návrhy A, B, C, D; 2) do určité míry se na jejich sepsání podílel Heidegger 3) verze C, která byla původně vydána, je díky zkrácení a nepřesnému překladu poměrně „tragické“ vymezení fenomenologie (Crowell, 1990; 2002; Spiegelberg, 1971). Smith et al. odkazují k neznámé verzi, která již není dostupná z internetové stránky uvedené v referencích (Smith et al., 2009). Díky jménu překladatele se dá předpokládat, že autoři IPA pravděpodobně čerpali z verze D, kterou Husserl odeslal do Anglie k publikování. Tedy z verze finální a nejkvalitnější (Spiegelberg, 1971). Pokud však vezmeme v potaz velký počet primární a kvalitní sekundární literatury o \mathbb{F} , může být do určité míry problematické, že Smith et al. interpretují nejpodstatnější určení \mathbb{F} na základě tohoto jediného „článku“.

Další interpretace redukce nacházíme v této pasáži:

Metoda, kterou Husserl popsal, postupuje prostřednictvím série ‚redukcí‘. Každá redukce nabízí odlišné čočky nebo prisma, rozdílný způsob přemýšlení a uvažování o bezprostředním fenoménu (different way of thinking and reasoning). Společně má sekvence redukci vést badatele pryč od rušivých vlivů a jeho vlastních zavádějících předpokladů a předpojatostí, zpět k podstatě jeho vlastní zkušenosti s daným fenoménem“ (Smith et al., 2009, s. 14).

Zde se ukazují tři problematické interpretace: 1) \mathbb{F} redukce má sice u Husserla stupňovitý charakter: můžeme postupně vyřadit to, co nepatří do vlastní sféry vědomí (viz oddíl 4.2.3). Musím však zdůraznit, že epoché „*naráz vyřazuje z akce soubor všech vykonávání prostupující veškerou (skrytou či zjevnou) spleť platností, jež je právě tím, co v podobě ‚přirozeného postoje‘ vytváří náplň ‚prostého‘ a ‚přímo‘ před sebe zaměřeného žití*“ (Husserl, 1972, s. 173). Autoři mezi epoché a redukcí nerozlišují, přestože se jedná o význa-

mově provázané pojmy. Jejich čtenář může získat dojem, že v FF je možné suspendovat generální tezi světa postupně, což není pravda. 2) Redukce nenabízí odlišné přemýšlení nad fenomény, ale slouží k vyřazení všeho, co nenáleží do čisté sféry vědomí, co je vůči vědomí tzv. transcendentní. (Husserl, 2004). 3) Redukce není tím, co vede k podstatě určitého fenoménu. Ta pouze zajišťuje přístup k FF. Na odhalení podstat se podílí především eidetická variace a eidetická intuice – dvě základní metody FF (Husserl, 1977).

Poslední pasáž, která se explicitně vyjadřuje k Husserlově fenomenologii, je následující:

Husserl, ve své grandiózní vizi, chtěl jít ještě dále a pokusit se podívat na přirozenost vědomí per se – na onu věc, které stojí za vším a umožňuje naši schopnost být si něčeho vědomi. Husserl to nazývá „transcendentální redukcí“... Je evidentní, že Husserl měl v mysli mnohem ezoteričtější (esoteric) cíle, které překračují cíle většiny fenomenologických psychologů – zejména pak provedení další redukce, aby došlo k uzávkování obsahu vědomí a člověk mohl v úžasu hledět na vědomí jako takové. (Smith et al., 2009, s. 14-15).

Smith et al. zde naznačují, že proces očištění vědomí je zakončen „transcendentální redukcí“. Redukci je však v FF adekvátní chápat jako jednotný pojem (Zach, 2015), protože redukce má jedinou funkci: radikálně očistit vědomí pro zkoumání FF. Rozčlenění redukce na stupně je spíše didaktická pomůcka (Bernet et al., 2004), které má usnadnit dalším badatelům získat přístup k FF. Smith et al. by případně opravňovalo „rozdělit“ redukci na dvě, kdyby pro toto rozdělení předložil argumenty z knihy Fenomenologická psychologie (Husserl, 1977). V ní je možné nalézt vymezení fenomenologicko-psychologické redukce, které není tak radikální jako redukce transcendentální.

Autoři IPA v citované pasáži naznačují, že FF je možné dělit na část s reálnými ambicemi a část „grandiózních vizí“. Jedná se o interpretačně chybné rozštěpení uceleného systému, protože Husserl byl vždy „zaměřen s radikální důsledností na jeden cíl, na cíl absolutního poznání...“ (1968, s. 21) a toho bylo možné podle Husserla dosáhnout pouze zkoumáním FF, „vědomí per se“ (viz oddíl 4.2.1). Giorgi by na toto nařčení Husserla z ezoterismu odpověděl následovně: „Člověk si musí pamatovat, že Husserl doporučoval vždy něco, co je realizovatelné. Nikdy nepřipisoval fenomenologické praxi esoterický nebo exotický status, i když obsahovala náročné kroky.“ (Giorgi, 2009, s. 93). Rovněž následující tvrzení, které má podpořit esoterický status FF – „Zdali je tato transcendentální fenomenologie vůbec možná je, diskutabilní a většina následných fenomenologů se od ní odvrátila.“ (Smith et al., 2009, 15) – není zcela pravdivé. FF je stále aktuální (Kerstern, 1989; Mohanty, 1989; Zahavi, 2003)

a rovněž v psychologii představuje teoretický základ pro DFPM (2009) nebo specifický způsob klinické praxe (Davidson, 2004).

4.1.3.1 Redukce → Uzávorkování

Giorgi ve své kritice upozornil na skutečnost, že Smith et al. nikde nevyjasňují, jak rozumí pojmu „bracketing“ v rámci své teorie (2011). Rozhodl jsem se přeložit slovo „bracketing“ jako „uzávorkování“. Husserl toto slovo také používá, ale četbou jeho textů jsem nabyl dojmu, že se jedná o užití v jisté míře metaforické, které má přiblížit pojem redukce. Vzápětí ukáží, že užívání pojmu uzávorkování Smithem et al. nutně vede k interpretaci, že význam tohoto pojmu je radikálně odlišný od Husserlova pojmu redukce.

Pojem uzávorkování autoři IPA užívají, když popisují realizaci polo-strukturovaného interview. V něm se participant stává „*expertem na zkušenost a je jediným předmětem zájmu. Pokud se zaměříte na slova vašeho participanta a odevzdáte se jim, s větší pravděpodobností odložíte či uzávorkujete vaše již existující zájmy, předtuchy a teoretické houpací koníky*“ (Smith et al., 2009, s. 64). Toto užití uzávorkování napovídá tomu, že bedlivá pozornost věnovaná participantovi zvyšuje pravděpodobnost, že se výkon uzávorkování uskuteční.

Uzávorkování se dále užívá při popisu analýzy dat, kdy se opakovaně pročítá prepis nahraného interview. Smith et al. ve vztahu k tomuto procesu píše: „*Před čtením si však člověk nutně nemusí být vědom všech svých předpojatostí (preconceptions), a proto je vyžadována reflektivní praxe a cyklický přístup k uzávorkování*“ (2009, s. 35). Dozvídáme se, že výzkumník pomocí reflexe tematizuje to, co může negativně ovlivnit interpretaci smyslu. Podle mého názoru je možné slovo „předpojatost“ v rámci teorie IPA považovat za synonymum předporozumění (viz následující citát). Závěrečná slova výše předložené citace uvádí do vztahu uzávorkování s dvojí hermeneutikou. Tento vztah dobře ilustruje Smith ve své článku: jako výzkumník „*začnu v jednom bodě kruhu, polapen vlastními zájmy, svázán vlastními předsudky, formován vlastní zkušeností a praxí. Při pohybu z této pozice se pokouším buď uzávorkovat nebo si alespoň uvědomit vlastní předporozumění, než se střetnu se zkoumaným participantem na druhé straně kruhu*“ (2007, s. 6). Jinak řečeno, kdykoli se výzkumníkova pozornost upne k participantovi (v přímé interakci, ale i skrze data), tak hrozí riziko, že smysl, který participant sdílí bude ovlivněn předporozuměním. Smysl, kterému výzkumník porozuměl v „čistém“ kontaktu s participantem, se pak snaží sám formulovat. Jednoduše řečeno, udílí smysl smyslu, který participant udělil životní změně, svému prožívání a vnějšímu dění (Smith et

al., 2009; viz oddíl 3 a 4.1.1). Přestože problematika před-porozumění bude pravděpodobně úzce souviset s hodnotou vědeckého poznání, které pomocí IPA můžeme získat, není jí v teorii věnován dostatečný prostor. V teorii IPA se s „před-porozuměním“ pracuje intuitivně (Giorgi, 2011). Předložený výzkum v oddíle 6.2 se na tento nedostatek IPA snaží reagovat.

Uzávorkování je také „předepsáno“, když výzkumník dokončí analýzu dat od jednoho participanta (idiografický základ IPA, viz oddíl 3) a přistupuje k analýze dat jiného participanta: výzkumník by měl, „*jak je to jen možné, uzavřít myšlenky z první analýzy, když provádí analýzu druhého případu.*“ (Smith et al., 2009, s. 100)

Definice uzávorkování: jedná se o potlačení negativního vlivu výzkumníkova před-porozumění (zájmů, zkušeností, myšlenek, názorů, předsudků atd.) na porozumění zkušenosti participanta. Nezáleží na tom, jestli je výzkumník v přímém kontaktu s participantem nebo interpretuje jeho data. Potlačit negativní vliv před-porozumění je možné poté, co si ho výzkumník pomocí reflexe uvědomí.

Obsah tohoto a předcházejícího oddílu mě nutí k tomu, abych se ztotožnil s následujícím tvrzením Giorgiho: Smith et al. „*neposkytují žádné důkazy o tom, že správně pochopená redukce je součástí výzkumného procesu IPA. To znamená, že všechna jejich analýza probíhá v přirozeném postoji...[F]enomenologická redukce není výzkumníky IPA užívána a jejich analýza nemůže být považována za fenomenologickou*“ (2011, s. 203).

4.2 Slova prožitek, reflexe a redukce v $\mathcal{F}\mathcal{F}$

Pokus o jasné vymezení daných pojmů v rámci $\mathcal{F}\mathcal{F}$ byl rovněž obtížný, ale zcela z jiného důvodu než v případě IPA. $\mathcal{F}\mathcal{F}$ se během Husserlova života vyvíjela⁹, což přirozeně vedlo i k vývoji významu užívaných pojmů, o kterých autoři IPA tvrdí, že jsou určující pro teorii jejich metody (viz oddíl 3). Vývoj významu činí tvorbu definic jednotlivých pojmů obtížnou (Bernet, et al., 2004) a není zde prostor k tomu, abychom se tomuto vývojovému aspektu věnovali. Podrobnější vymezení Husserlových pojmů prožitek, reflexe a redukce překračuje možnosti této práce, proto podáme pouze jejich stručnou definici tak, aby čtenář mohl sledovat rozdíly mezi $\mathcal{F}\mathcal{F}$ a výkladovým rámcem IPA. Jelikož jsou pojmy cogitatio, \mathcal{F} reflexe a \mathcal{F} redukce základními pojmy Husserlovy fenomenologie (Bernet, et al., 2004), jejich vymezení

⁹ Během Husserlova života byly vydány pouze některé spisy. V současné době neustále vycházejí nové, dosud nevydané rukopisy, a to především díky činnosti archivů v Lovani a Kolíně nad Rýnem (Gander, 2010).

bude zároveň sloužit k uvedení do této nauky. Při výkladu těchto pojmů budeme odkazovat k primární i sekundární literatuře, kde může čtenář hledat hlubší vhled do problematiky FF.

4.2.1 Prožitek → Cogitatio

Podle Husserla lidé zpravidla pojmají vědomí *naturalisticky*, tj. jako součást konkrétního tělesného individua, které patří do hmotné přírody. Můžeme mluvit o základním a pro člověka běžném, tzv. *přirozeném postoji*, který zaujímáme téměř všichni, když žijeme naše každodenní životy (2004). Vědci nejrůznějších oborů empiricko-naturalistických věd¹⁰ však rovněž zaujímají přirozený postoj ve vztahu k vědomí, a dokonce i pro většinu psychologů je „*vědomí jednoduše součástí empirického, tělesně-duševního, tak a tak určeného člověka-Já, toho či onoho personálního individua, psychofyzicky charakterizovaného, lokalizovaného v objektivním prostoru a podřízeného objektivnímu času.*“ (Bernet, et al., 2004, s. 70). Jinak řečeno, nejrůznější prožitky vědomí jsou – jakožto náležející tělesnému subjektu – součástí objektivní přírody. *Psychologická reflexe* (viz oddíl 4.2.2), která zpřístupňuje prožitky *empirickému já*, pak nemůže prožitky uchopit bez vazby na vnější svět a bez vlivu individuálních daností (např. osobní historie nebo zájmů). A právě „očistění vědomí“ od této vazby na empirický, objektivní svět je funkcí a úkolem *ředukce* (viz oddíl 4.2.3). Na půdě očištěného, tzv. transcendentálního vědomí fenomenolog sleduje prožitky a jejich souvislosti; prožitky (*cogitationes*) sleduje pomocí *řreflexe*, která je zároveň sama prožitkem, na který lze opět reflektovat (Husserl, 1972; Gander, 2010; viz oddíl 4.2.2). *řvědomí* je sférou čisté *imanence* (v protikladu k *transcendentnímu* světu) a přesně toto vědomí, můžeme říci univerzum *cogitationes* zkoumá *řF* (Husserl, 2004). Stejně jako má transcendentní svět jednotlivin své podstaty (*eidos*, *Wesen*; např. ideální trojúhelník je podstata všech jednotlivých trojúhelníků daných ve vnímání), má i čistá *imanence* vědomí své *podstaty*. Ty jsou analogicky k podstatám prvního druhu nezávislé na jednotlivých prožitcích, které se ve vědomí ukazují, ačkoli je lze na základě těchto prožitků vyzít¹¹.

¹⁰ Empiricko-Naturalistické vědy jsou v této práci pojímány jako vědy, které užívají objektivních měřících nástrojů pro svá zkoumání a poslední odůvodnění všech tvrzení je pro ni smyslové zkušenost – empirie (Husserl, 1972).

¹¹ Pojetí podstat jako entit nezávislých na proudu lidského vědomí úzce souvisí s Husserlovou kritikou tzv. *logického psychologismu*, který redukoval logiku na správné a špatné myšlení. Čtenář může tuto problematiku nalézt v Husserl (2010 a, b), dále např. Zahavi & Stjernfelt (2002).

Základní podstata vědomí, kterou můžeme uchopit či „nazřít“ pomocí *eidetické intuice* (viz oddíl 4.2.2), je *intencionalita* (Husserl, 1968; 1972; 2004; 2010; Mohanty, 1970) – vědomí je vždy vědomím něčeho. Cogitatio pak můžeme rozdělit na *noésis* a *noéma* – noesis je intencionální akt vědomí, který se vztahuje k určitému předmětu, tj. noématu (Husserl, 1927). Nesmíme zapomenout, že se pohybujeme na půdě *Ě*vědomí a noéma není objekt v časoprostoru (tedy něco transcendentního), ale předmět pouze ve svých jevových určeních, tak jak se nám dává ve vědomí po *Ě*redukci (Bernet et al., 2004).

Imanentní oblast *Ě*vědomí je oblast *apodiktické a adekvátní evidence* a všechny cogitationes jsou tedy po uchopení *Ě*reflexí tímto způsobem evidentní (Husserl, 1968; Luft, 2004). „*Apodiktická evidence je vyplnění zvláštního druhu intence, totiž takové, která míří na vlastní zkušenost jako bezprostředně a nezpochybnitelně zakoušenou*“ (Zach, 2015, s. 176). *Zvláštní druh intence* můžeme pro účely oddílů o *ĚĚ* (úvod do této nauky) zahrnout pod akt reflexe, čímž se vyhneme složitější fenomenologické problematice. Reflexe při zaměření na jakoukoli zkušenost či prožitek nám zároveň poskytuje jistotu o jeho absolutní danosti. Jinak řečeno, na poli *Ě*vědomí není možné popřít existenci tematizovaného prožitku, „*neboť samo popření předpokládá něco, co má být popřeno a akt popření není ničím jiným než dalším [prožitkem]*“ (tamtéž, s. 177).

Adekvátní evidence znamená, že cogitationes nám jsou dány vyčerpávajícím způsobem, což zásadně neplatí o všem transcendentním ve vnímaném prostoru. Pokusím se pojem adekvátní evidence ozřejmit na jednoduchém příkladu: pokud se díváme na svou ruku, vždy je nám určitá část skryta a nikdy ji nemůžeme spatřit celou. Ruka, stejně jako všechny transcendentní objekty vnímání, se tzv. *odstiňují* (tj. dávají se vždy z nějaké perspektivy; Husserl, 2004). Není to vlastnost naší ruky (transcendentního objektu), ale výkon vědomí, který stojí za naší jistotou či vírou, že po otočení ruky spatříme její skrytou část. Jedná se tzv. o protencionální akty (jednoduše řečeno o okamžité předjímání budoucnosti; viz níže). Vlastní ruka nám není dána celá najednou, a tedy adekvátně – ačkoli věříme, že po otočení ruky spatříme její dříve skrytou stranu, vždy principiálně existuje možnost, že se naše mínění (Husserl tohoto pojmu užívá ve smyslu anticipace) nevyplní. Naproti tomu cogitationes jsou nám na rozdíl od předmětů vnějšího světa dány bez odstínění, a tedy adekvátně (protencionální akt samotný či emoce hněvu nemá žádnou zadní stranu, která by mohla zakládat pochybnost; Husserl, 2004).

Z předcházejícího odstavce je patrné, že podstatný rozdíl mezi imanencí a transcendencí je ten, že vše náležející k prvnímu se neodstiňuje. Husserl však při *eidetické deskripci časovosti* (podstata vědomí) zjistil, že cogitationes se v určitém smyslu také odstiňují. Ěvědomí je nekonečný proud cogitationes a čím vzdálenější je určité cogitatio od aktuálního teď (*Urimpresse*), tím větší je pravděpodobnost omylu (jinak řečeno vzpomínání a očekávání znemožňuje adekvátní danost příslušných cogitationes). Zde narážíme na to, že Husserl svou pozici v průběhu vývoje své teorie měnil – později se totiž teze o adekvátní evidenci prožitků vzdává, a tím se ĚF zároveň otevírá nekonečné pole vědomí, protože do fenomenologického pole smí patřit nejen adekvátně dané aktuální cogitatio, nýbrž i cogitatio zpřítomněné (vzpomínané, anticipované). Jinak řečeno: ĚF již nemusí omezovat svůj výzkum na výsek aktuálního Ěvědomí, pouze je nutné vzít v potaz to, že v imanentní oblasti Ěvědomí připouštíme možnost omylu (Luft, 2004). Husserl však stále přijímá imanentní sféru Ěvědomí jako apodikticky evidentní a především poznání ĚF tím neztrácí svůj apriorní charakter a nutně předchází všemu poznání empiricko-naturalistických věd (viz oddíl 4.2.3).

Čtenáři, který není obeznámen s ĚF, již může být zjevné, jak obtížné je vyjasnit pojem „prožitek“ či „cogitatio“ na omezeném prostoru bakalářské práce. Mohli bychom takto pokračovat a pro interpretaci pojmu cogitatio využít další Husserlovy detailní analýzy Ěvědomí. My však význam tohoto pojmu pro účely bakalářské práce rozšíříme pouze nepatrně. Nejprve se zaměříme na výše zmíněnou podstatu Ěvědomí – časovost (Husserl, 1996).

Proud vědomí se podle Husserla odvíjí v základní struktuře *retence-impresse-protence* (jinak řečeno okamžitá minulost-přítomnost-okamžitá budoucnost). Jednotu těchto tří momentů nazývá tzv. „živoucí přítomnost“ (lebendige Gegenwart). Retence se přitom odlišuje od vzpomínky a protence od očekávání – úkolem retence a protence je udržet kontinuitu zkušenosti. To vede ke zjištění, že „*po provedení redukce se nacházíme v ,neustálém toku nikdy se nevracejících fenoménů*“ (Bernet et al., 2004, s. 90). S delším časovým odstupem od impressy se stávají cogitationes v Ěreflexi temnější a zastřenější; ztrácí živost přítomnosti, přestávají s ní tvořit jednotu a mohou se stát – po odpovídajícím zaměření pohledu – vzpomínkami. Takto vznikají akty *vzpomínání* (znovu zpřítomnění minulého) a *očekávání* (zpřítomnění možného budoucího). Ějá je v nekonečné proměnlivosti proudu cogitationes identické a (podobně jako empirické já v naturalizovaném prožitku) je v každém cogitatio přítomné jako *moment* „zaměření se na“ či „přivracení pohledu k“. Toto zaměření pohledu však není totožné s vnímáním: „Ějá *uchopuje* cogitatio pomocí Ěreflexe“ (Husserl, 2004; viz oddíl 4.2.2). Tím

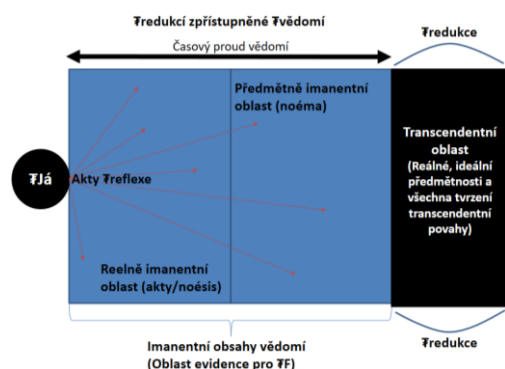
jsme se dostali ke druhému rozšíření interpretovaného pojmu – k momentům, jež představují podstatné charakteristiky noetické stránky cogitationes.

Moment je nesamostatná část, která je vydělena z jednoty aktu pomocí jazykové abstrakce (Husserl, 2010). Husserl na straně noésis objevuje dva základní momenty: materii a kvalitu aktu. „*Díky materii je pevně určena nejen sama předmětnost, kterou akt míní, nýbrž je určen i způsob, jakým ji míní.*“ (tamtéž, s. 404) Jinak řečeno, materie určuje to, co je běžně pojímáno jako denotace a konotace (Bernet, et al., 2004). S přihlédnutím k Husserlovu matematickému vzdělání uvádíme následující příklad pojmu materie: „*...představy rovnostranný trojúhelník a rovnoúhlý trojúhelník jsou obsahově odlišné, a přece jsou obě...zaměřeny na tentýž předmět.*“ (Husserl, 2010, s. 405). Akt tedy míní stejný předmět (noéma) – trojúhelník (denotace), ale míní ho odlišným způsobem – skrze délky stran a skrze velikosti úhlů (konotace). Kvalita aktu souvisí s tím, jak je pojímáno míněné noéma (Husserl, 2010). Adekvátní interpretace je rovněž ta, že v intencionálním aktu nalézáme specifický postoj vůči předmětu (Bernet, et al., 2004). Příkladem kvality je pochybování, tázání, toužení atd. (Husserl, 2010). Můžeme např. pochybovat o tom, že předmět, který vnímáme, je rovnostranný trojúhelník, nebo si můžeme přát, aby jím byl. V případě zde předloženého pochybování i přání je materie totožná, rozdílné je právě to, co Husserl pojmenovává jako kvalitu (Bernet et al., 2004). Od kvality je nutné odlišit *způsob prezentace* noématu, tj. jestli je daný ve vnímání, vzpomínání, očekávání atd. (tamtéž). Materii a kvalitu od sebe není možné oddělit – jak bylo napsáno výše, jedná se o dva nesamostatné momenty noésis.

Poslední rozšíření definice pojmu cogitatio provedeme skrze interpretaci pojmu noéma. Podle Husserla cogitatio zahrnuje i fenomenologicky redukované (očistěné) transcendentní objekty, tj. noémata (viz výše). Tímto způsobem se Husserl pokusil překlenout propast mezi subjektem a objektem. FF by pak mohla sloužit k vyjasnění vztahu mezi „subjektivním vědomím“ a „objektivní realitou“ a předložit řešení jednoho ze základních epistemologických problémů (viz oddíl 4.2.3). Husserl k této problematice píše: „*Všude se ukazuje tato pozoruhodná korelace mezi fenoménem poznání a objektem poznání*“ (2015, s. 23). Jedná se o korelaci noésis-noéma. Imanenci FF vědomí je tedy možné rozdělit na dvě oblasti – jednu je možné nazvat jako *předmětně imanentní*, protože obsahuje noematickou část cogitatio; druhá oblast obsahuje noetickou část cogitatio a nazývá se *reálně imanentní*.¹² Jelikož jsou noémata součástí ima-

¹² Slovo „reální“ Husserl nahradil za slovo „reálná“, protože je zatíženo intuitivním významem běžné jazykové praxe. Slovo reální ve spojení se slovem „imanence“ zjednodušeně řečeno znamená, že po provedení

mentní oblasti, můžeme je rovněž uchopit pomocí \mathbb{F} reflexe a zkoumat jejich danost ve vědomí (Husserl, 2004). Např. můžeme přivrátit \mathbb{F} reflexi k jevu knihy „Dobrodružství Hurvínka a Máničky“ ležící na našem stole, nebo k obecnině trojúhelníku. Noéma bylo předmětem mnoha Husserlových výzkumů a velká část jeho výsledků je stále uložena v archivech (Bernet, et al., 2004). Noéma je rovněž předmětem obecného fenomenologického výzkumu (Drummond & Embree, 1992; Føllesdal, 1969; 1990; Zahavi, 2004) a tento pojem se stal „v současné filosofii preferovaným východiskem polemiky s Husserlovou fenomenologií.“ (Bernet, et al., 2004, s. 115) Na obr. 1 předkládáme model, který zachycuje to nejpodstatnější z tohoto oddílu a předjímá výklad oddílů následujících. Model společně s celým předcházejícím textem budiž definicí pojmu cogitatio, který se radikálně liší od konstruktů zkušenost v teorie IPA.

Obr. 3 – Schematické znázornění pojmu cogitatio (obr. vytvořen autorem bakalářské práce)

4.2.2 Reflexe → Transcendentální reflexe

Reflexe má pro Husserla „...*univerzální metodickou funkci*“ (2004, s. 151). Je však nutné, abychom rozlišili psychologickou (či přirozenou) reflexi od \mathbb{F} reflexe. První se vyskytuje v každodenním životě a často získává systematickou podobu ve vědách a výzkumech sociálního charakteru (jako v případě IPA). Výkon \mathbb{F} reflex není možný bez provedení \mathbb{F} redukce (Husserl, 1968). Podle Husserla je reflexe sama prožitkem, a z tohoto důvodu postačuje výkon \mathbb{F} redukce, aby společně s ostatními prožitky získala transcendentální charakter. Z pohledu \mathbb{F} představuje \mathbb{F} reflexe důležitý pojem, který zastřešuje „*akty, v nichž se proud prožitků [tj. cogitationes] se všemi svými rozmanitými fenomény (prožitkovými momenty, intencionáliemi) stává evidentně uchopitelným a analyzovatelným...*“ (Husserl, 2004, s. 153). \mathbb{F} tak ve fenomenologickém postoji prostřednictvím \mathbb{F} reflexe tematizuje jednotlivé cogitationes a to s absolutní jistotou (viz oddíl 4.2.1). \mathbb{F} reflexe v rámci \mathbb{F} něco jako vnímání v rámci empiric-

\mathbb{F} redukce se noetická část cogitatio (akty) zdá být stejně skutečná a nepochybná jako vnější realita (Husserl, 2004).

ko-naturalistické vědy. U obou věd se jedná o akt, který poskytuje poslední odůvodnění všech tvrzení: v prvním případě o \mathbb{F} vědomí, v druhém případě o časoprostorovém světě (tamtéž; tzv. *princip všech principů*). \mathbb{F} reflexe umožňuje \mathbb{F} já zkoumat, jak noetickou (aktovou) i noematickou (předmětnou) stránku cogitationes (viz oddíl 4.2.1). Jelikož je \mathbb{F} reflexe cogitatio, tak se může sama stát předmětem \mathbb{F} reflexe (Husserl, 2004). \mathbb{F} reflexe umožňuje tematizovat libovolné cogitatio v časově určeném proudu vědomí (Gander, 2010). Můžeme tedy reflektovat jak na retencionální, impresionální a protencionální prožitky, tak na cogitationes vzpomínání a očekávání (Husserl, 2004). \mathbb{F} Reflexi je nutné odlišit od *eidetického zření*, *eidetické variace* a *eidetické deskripce*. Eidetické zření je specifický akt, jehož předmětem je podstata \mathbb{F} vědomí a úzce souvisí s eidetickou (fantazijní) variací. Smysl eidetické variace je následující: prostřednictvím svobodné fantazijní aktivity variujeme jednotlivé cogitationes (Bernet et al., 2004). Podle mého názoru můžeme například variovat prožitky označené slovy hněv, láska, nenávisť, radost, smutek, překvapení, bolest atd. Do variace však můžeme přibrat specifické prožitky jako je např. prožitek operace $4 = 2 + 2$ atd. V průběhu této variace může dojít k tomu, že nazřeme určitou podstatu (předpokládám, že při této konkrétní variaci bychom nazřeli podstatu „emocí“). Podstata je principiálně nezávislá na všech konkrétních prožitcích, které vstoupily do eidetické variace (Husserl, 1977; 2004; k problematice podstat v \mathbb{F} F viz Mohanty, 1997 a Sowa, 2007). Po nazření podstaty je nutné využít tzv. *eidetickou deskripci* – věrný popis nazřené podstaty bez jakékoli spekulace (Bernet et al., 2004). Právě uvedený příklad je výrazným zjednodušením komplexní problematiky. Rovněž je mnohem adekvátnější charakterizovat „hledání“ a vymezení podstat \mathbb{F} vědomí jako nekonečný proces než jako jednorázový výzkum (viz oddíl 4.2.3).

4.2.3 Redukce → Transcendentální redukce

„Fenomenologická redukce“ a „ \mathbb{F} redukce“ jsou synonyma (Bernet, et al., 2004) a společně s eidetickou intuicí představují dvě základní metody \mathbb{F} F (Husserl, 1968). V úzkém vztahu s redukcí je pojem epoché – vyřazení platnosti *generální teze světa* (Gander, 2010). Tuto generální tezi je možné charakterizovat jako matematickou funkci, která způsobuje to, že neustále připisujeme celkovému světu existenci (Husserl, 2004). V přirozeném postoji tedy nikdy nepochybujeme o celkové existenci světa, ale vždy o určité jeho části („Je trojúhelník na papíře rovnostranný?“ nebo „Zahlédl jsem právě svého přítele?“; Luft, 2004). Generální teze světa (jako specifická víra či kladení existence) udržuje člověka v přirozeném postoji a brání tomu, aby se člověk dostal do výraznějšího reflektivního kontaktu s vědomím. Jinými slovy nás tato

univerzální víra svazuje, určuje zaměření naší pozornosti a vede k přirozenému, resp. nefilosofickému myšlení o světě i vlastním vědomí. Po provedení epoché či univerzální pochybnosti (zde vidíme návaznost na Descarta, 2010) narušíme tuto neochvějnou víru v existenci světa a zjišťujeme, že jistotu nám jednoduše řečeno poskytuje pouze vlastní vědomí. Tím tedy empirické ego přivrací svůj reflektivní pohled směrem ke svému empirickému vědomí. Stále však zbývá vyřadit z vědomí vše transcendentní, abychom získali čisté \mathbb{F} vědomí, čistou imanentní sféru¹³.

\mathbb{F} redukce může mít na rozdíl od epoché stupňovitý charakter. Její funkce je však jediná: vyřazení vší transcendence včetně podstat, které jí náleží¹⁴ (Husserl, 2004). Husserl chce docílit toho, aby se vědomí zkoumalo z perspektivy první osoby bez jakékoli naturalizace, která je vždy spojena s výzkumem vědomí z perspektivy třetí osoby (např. analýzou videonahrávky chování v experimentálních podmínkách) nebo obyčejnou introspekci v přirozeném postoji. Naturalizace vědomí se dopouští každá empiricko-naturalistická věda a pokud psychologie stojí na identických filosofických postulátech a přijímá její metodologii, pak i „každý psychologický výrok v sobě zahrnuje existenciální kladení fyzické přírody, ať výslovně, či nikoliv.“ (Husserl, 2013, s. 1; více viz Deboer 1978; Natanson 1973). Tyto vědy zůstávají v zajetí přirozeného postoje a jejich vysvětlení či popis vědomí „znečišťují“ poznatky o transcendentním světě. Proto si z těchto věd jako \mathbb{F} fenomenolog „nepřivlastňuji žádnou z vět, které k nim patří, ani kdyby měly dokonalou evidenci, žádnou nepřijímám, žádná mi nedává základ [při zkoumání transcendentálního vědomí]“ (Husserl, 2004, s. 69) a rovněž si „nenárokuji nic kromě toho, co můžeme na vědomí samém, v čisté imanenci, učinit pro nás podstatně nahlédnutelným“ (tamtéž, s. 122).

Jednoduše řečeno v přirozeném postoji máme tendenci k naturalizaci vědomí a pojmáme ho jako součást přírodního světa a konkrétního psychofyzického subjektu. \mathbb{F} redukce pak zbavuje vědomí ukotvení jak v přírodním světě, tak v konkrétním subjektu (Husserl, 1968). Umožňuje denaturalizovat vědomí a odlišit *imanentní sféru vědomí* od *transcendentního světa*. S výkonem \mathbb{F} redukce přestáváme k vědomí přistupovat v naivitě přirozeného postoje a

¹³ Opět problematiku pro účely bakalářské práce zjednodušuji. V $\mathbb{F}\mathbb{F}$ můžeme identifikovat celkem tři „cesty“ k \mathbb{F} vědomí a na každé z nich se s pojmy redukce a epoché pracuje odlišným způsobem (více viz Bernet et al., 2004; Luft, 2004; Gander, 2010; Zach, 2015).

¹⁴ Zde narážíme na podstatné meta-teoretické stanovisko, které Husserl zastává – rozlišení na vědu o faktickém, která se zaměřuje na zkoumání jednotlivin určité ontologické oblasti (např. biologie) a vědu eidetickou, jejíž pozornost se upíná ke zkoumání podstat (např. geometrie a $\mathbb{F}\mathbb{F}$). Více viz Husserl (2004; 2010 b).

zaujímáme *postoj fenomenologický*. V tomto postoji se ukazuje, že vědomí má zcela odlišnou podstatu od všeho transcendentního, je svébytnou oblastí a půdou (Husserl, 2004). Redukce tzv. „převádí“ empirické vědomí na vědomí transcendentální, které se pro fenomenologa stává předmětem zkoumání.

Jak již bylo řečeno v oddíle 4.2.1 imanence obsahuje hlavní předmět zkoumání \mathbb{F} – podstaty \mathbb{F} vědomí. Ty při využití eidetické variace \mathbb{F} já uchopuje pomocí eidetické intuice (viz oddíl 4.2.2). Epoché a \mathbb{F} redukce kromě nepřímého zpřístupnění podstat, rovněž zaručí jejich čistou eidetickou deskripci, tj. zaručí, že deskripce nebude ovlivněna soudy, které se vztahují k transcendentnímu světu (Bernet, et al., 2009; Føllesdal, 2006; Luft, 2004). Podle mého názoru je možné říci, že výkon \mathbb{F} redukce vede k nepřirozenému, a z tohoto důvodu vyčerpávajícímu a časově omezenému „stavu“ vědomí, kdy filosof může díky \mathbb{F} reflexi a fenomenologickým metodám (eidetické variaci, eidetické intuici a eidetická deskripci) zkoumat \mathbb{F} vědomí (Husserl, 1972). Epoché ani \mathbb{F} redukce však nejsou destruktivní, první pouze dočasně vyřadí z platnosti generální tezi světa a druhá dočasně uzávorkuje vše, co nepatří do imanentní sféry vědomí. Z fenomenologického postoje se pak vracíme do postoje přirozeného, v kterém můžeme sdělit své poznání o podstatách \mathbb{F} vědomí druhým (Husserl, 1972).

Na závěr zdůrazníme to, co v předcházejících oddílech spíše implicitně uplývalo v proudu textu: základní určení \mathbb{F} , které ji odlišuje od jakékoli empiricko-naturalistické vědy a rovněž od fenomenologické psychologie – **smyslem \mathbb{F} je odhalit univerzální a apriorní poznání** (Husserl, 1972; 2013). V návaznost na filosofickou tradici se Husserl pokouší řešit problém *doxa* a *epistémé* (Luft, 2004) a hledá odpovědi na základní epistemologické otázky (Jak můžeme poznávat? Jak můžeme uchopit pravdu? Jak se nám může něco dávat objektivně? Atd.). Husserl se jako filosof rovněž snaží reagovat na skepticismu, který může bránit postupu empiricko-naturalistických věd, protože „*o oprávněnosti či neoprávněnosti [obecných epistemologických pochyb] musí rozhodnout filosofická věda*“ (Husserl, 2004, s. 59), tj. \mathbb{F} , nikoli vědec konkrétní naturalistické vědy (fyzik či psycholog). Fenomenologické zkoumání má vést k „*objasnění podstatných možností poznání z pramenů čistě tematizovaného intencionálně produkujícího života vědomí, které rozmanitými způsoby konstituuje objektivitu*“ (Bernet, et al., 2004, s. 79). V přirozeném postoji tuto objektivitu vždy předpokládáme, stejně jako ji předpokládají všechny empiricko-naturalistické vědy, které nutně zkoumají vždy jen nějaký výsek této objektivitě (Husserl, 2004). Za slovo „objektivita“ si můžeme dosadit mnohé: příroda, naturalizované vědomí, kultura, vesmír atd. \mathbb{F} vědomím konstituovaná „objektivita“ bude

v případě naturalizované psychologie vědomí druhého člověka či naše vlastní empirické vědomí. Výzkumník užívající IPA se o epistemologickou problematiku nemusí zajímat. Postačuje, když naslouchá slovům konkrétního participanta a následně interpretuje data podle předepsaných metodických kroků.¹⁵ Empiricko-naturalistické vědy navíc často využívají za svou metodu indukci, která postupnou kumulací faktické znalosti spěje k tvorbě relativně pravdivých (pravděpodobnostních) tvrzení či teorií (Husserl, 2013), v případě IPA pak k tvorbě obecných témat druhého řádu (viz oddíl 4.1.1). Sartre dobře zachytil tuto naivitu induktivního přístupu k odhalení podstatných vlastností psychicky: „*Psychologové si neuvědomují, že je stejně nemožné dospět k podstatě vršením faktů jako dospět k číslu jedna nekonečný přidáváním dalších čísel napravo od 0,99*“ (2006, s. 55). Poznání \mathbb{F} předchází (tedy je zcela apriorní) poznání všech formálních věd (např. geometrie). Poznání těchto věd se týká transcendentních podstat (např. trojúhelník), které nepatří do imanentní sféry vědomí a podle Husserla je patrné, že \mathbb{F} vědomí a její intencionalita předchází všemu transcendentnímu (1972).

Jak jsme ukázali v oddíle 4.2.1, nestačí pouze zajistit přístup k \mathbb{F} vědomí. Vše zakládající poznání nutně vyžaduje nezávislost na jednotlivých cogitationes (Gander, 2010), protože „*po provedení redukce se nacházíme v ,neustálém toku nikdy se nevracejících fenoménů*“ (Bernet et al., 2004, s. 90). Nemá tedy smysl deskriptivně zachycovat jednotlivé cogitationes a jejich nekonečné obměny, ale při eidetické variaci nazřít podstatu v imanentní sféře vědomí. Často užívané slovo „podstata“ odkazuje právě k univerzálnímu a apriornímu poznání, které by měla \mathbb{F} „produkovat“. \mathbb{F} se zajímá o „vnímání jako takové“, „myšlení jako takové“, „emoce jako takové“ (Bernet, et al., 2004) a nezabývá se např. vnímáním konkrétního domu nebo subjektivním prožitkem radosti. Toto abstraktní založení \mathbb{F} souvisí i s jejím vědeckým charakterem. \mathbb{F} není uzavřeným filosofickým systémem, ale metoda, kterou si může osvojit kdokoli. \mathbb{F} tedy otevírá časově neomezený projekt výzkumu vědomí (Husserl, 1972; 2015). Přestože se při jeho zkoumání vychází ze subjektivního, empirického vědomí (to je často vnímáno empiricko-naturalistickými vědci jako zdroj zkreslení; Nisbett & Wilson, 1977), filosofická motivace hledat v tomto vědomí nejobecnější charakteristiky (podstaty), zaručuje výsledkům tohoto bádání intersubjektivní verifikovatelnost (Bernet, et al., 2004). To znamená, že každý, kdo přijímá metody \mathbb{F} , může vést diskuzi o tom, jak \mathbb{F} subjektivita konstituuje

¹⁵ Podle mého názoru však tvorba psychologické metody vyžaduje znalost epistemologie. Bez ní se stává metoda pouze souborem kroků s nejasnými a implicitními filosofickými předpoklady, které ovlivňují její výsledky.

jeho vlastní vědomí a vnější svět. FF má ambice být vědou v pravém slova smyslu. Musíme však dodat, že Husserl o existenci podstat nikdy moc nepochyboval (tamtéž) a jedná se o jeden z aspektů FF, který je nutné kriticky zhodnotit (Zaner, 1973; Smith, 2005).

FF je tedy o zkoumání podstat čistého Fvědomí, jejichž deskriptivní zachycení má vyjasnit především základní epistemologické otázky. V IPA výzkumu jde o to, aby výzkumník pomocí interpretace pochopil zkušenosti konkrétních participantů z výzkumného vzorku a následně indukci určil obecné charakteristiky zkoumaného jevu (viz oddíl 4.1.1).

5 IPA ve fenomenologickém a metodologickém kontextu

Rád bych v tomto oddíle předložit takovou literaturu, která čtenáři (v případě zájmu) umožní pojímat IPA v širších souvislostech. Z tohoto důvodu metodu stručně zasadím do obecného diskurzu, který probíhá mezi psychologii a fenomenologií a následně ji uvedu do vztahu k metodám, jejichž teoretické báze vznikly podobným způsobem jako v případě IPA, tj. recepcí fenomenologické filosofie. Tato komparace zároveň odhalí další vlastnosti IPA a umožní lépe posoudit její využitelnost v psychologickém výzkumu.

K obecné problematice kvalitativní metodologie, která není omezena na vztah metod a specifického filosofického systému či hnutí, existuje velké množství literatury (Camic, Rhodes & Yardley, 2003; Flick, von Kardoff & Steinke, 2004; Giorgi, 2004; Miovský, 2006; Salmon, 2003; Salvatore & Valsiner, 2010; Taylor, Bogdan & DeVault, 2015). Rovněž je možné nalézt metody bez fenomenologické fundace (např. Camic, et al., 2003; Marton, 1981; Richardson, 1999; Somekh, 2005).

Fenomenologii je možné považovat za nejednotné a neustále se vyvíjející filosofické hnutí. Za jeho dynamikou stáli a stojí velcí myslitelé jako je Brentano (2014), Husserl (2004), Sartre (2006 b), Heidegger (2008), Patočka (2008; 2009), Merlou-Ponty (2013), Derida (1973) a Zahavi (2008). Další myslitele a základní objasnění jejich fenomenologických systémů čtenář nalezne v knize od Spiegelberga (1994), Morana (2000) nebo Pechara (2007). Odlišná Moranova kniha předkládá výběr důležitých fenomenologických textů (2002).

Někteří z fenomenologů se zabývali vztahem jejich systémů a psychologie (Gurwitsch 1966; 1979; Heidegger, 2001; Husserl, 1972; 1977; Merlouponty, 1964; Sarter 2006 a; b). Rovněž existuje aktivita ze strany psychologů. Ti se pokusili na teoretické rovině integrovat fenomenologii s psychologii (Arvidson, 2014; Fluckiger & Sullivan, 1965; Giorgi, 2005; 2010; Giorgi & Giorgi, 2008; Vermersch, 1999 b; obecný přehled prolínání psychologie

s fenomenologií viz Spiegelberg, 1972).¹⁶ Vzniká právoplatná otázka, jestli v současné době existuje něco jako fenomenologická psychologie, která by tvořila širší rámec, kam by bylo možné IPA zasadit. Přikláníme se k názoru Giorgiho, že fenomenologická psychologie je ne-jednotné teoretické hnutí v různých oblastech psychologie (výzkum, terapie, pedagogika atd.), které sjednocuje jediné – návaznost na nejednotné hnutí fenomenologické filosofie (2010). Fenomenologická psychologie tedy není jednotná škola, ale jakýsi ustavičný dialog mezi fenomenologií a psychologií. Kvalitní koncept fenomenologické psychologie může český čtenář nalézt v knize Psychologie XX. století (Hoskovec, Nakonečný, & Sedláková, 2002). Nakonečný zde však dospívá k podobnému názoru jako Giorgi: „*Názory na pojetí fenomenologické psychologie nejsou zcela jednotné, neboť není ani jednotnější názor na to, čím tato psychologie je, ani na to, co lze do ní zahrnout.*“ (tamtéž, s. 43). V českém prostředí můžeme dále nalézt knihu od Rezka (2008). Ta se skládá z interdisciplinárních esejů o nejrůznější problematice jako je terapie, výzkum, halucinace atd. Fenomenologie se v psychologii neprojevuje pouze teoretickými úvahami o založení svébytné psychologické školy, ale prostupuje a ovlivňuje i myšlení v aplikovaných psychologických disciplínách – klinická psychologie (Condrau, 1998; Correia, E., Cooper, M., Berdondini & Correia, 2014; Craig, 2015; Čálek, 2004; Halling, & Nill, 1995; Wertz, 2005), pedagogická psychologie (Adams, Yin, Madriz & Mullen, 2014; Friesen, Henriksson & Saevi, 2012; Saevi, 2014; Standal, 2016) a v současné době začíná rozsáhle ovlivňovat právě oblast psychologické metodologie a výzkumu, do které je možné zařadit i IPA.

V současné době existují dvě učebnice o fenomenologické problematice v psychologickém výzkumu (Langdridge, 2007; Spinelli, 2005). Rovněž existují přehledové publikace, v kterých je možné nalézt jednotlivé metody s fenomenologickou bází (Dowling, 2007; Finlay, 2012; Moustakas, 1994; Schmicking, 2010; Thomas & Pollio 2002; Willig, 2007). Soudíme, že v aktuální situaci je adekvátní dělit fenomenologicky fundované metody do dvou skupin (Hein & Austin, 2001; Langdridge, 2007; Laverly, 2003). Toto dělení můžeme uskutečnit na základě hlavního přístupu ke zkoumaným fenoménům, který je pro danou metodu určující – *deskriptivní* metody a *interpretativní* metody. První skupině metod slouží jako inspirační zdroj především FF, druhé pak fenomenologie Martina Heideggera. Podobnosti a rozdíly mezi jednotlivými metodami je snazší odhalit, pokud se nejprve dospěje k rozlišení

¹⁶ Někteří psychologové přejímají fenomenologické myšlenky zprostředkovaně, a tak je přítomnost fenomenologie v jejich dílech implicitně. Takovým psychologem je např. Carl Rogers (Spiegelberga, 1972).

FF a Heideggerova fenomenologického systému, což čtenáři nabízí následující literatura (Caputo, 1977; Crowell, 1990; 2002; McConnell-Henry, Chapman, Francis, 2009).

5.1 Interpretativní metody

IPA je možné zařadit do této skupiny metod. V počáteční fázi zpracování dat se sice využívá i určitá forma deskripce, ale jedná se spíše o pomůcku. Ta slouží k tomu, aby se výzkumník důkladně seznámil se získanými daty. Výzkumník popisuje lingvistické zvláštnosti projevu participanta a následně parafrázuje původní vyjádření do přesnější gramatické, případně lexikální podoby (Smith et al., 2009; viz oddíl 6.2). Takto pojatá deskripce předchází interpretaci a není určující pouze pro IPA, ale pro všechny metody z této skupiny¹⁷: *Hermeneuticko-fenomenologická metoda* (Lindseth & Norberg, 2004; Eriksson & Svedlund, 2006), *Van Manenova hermeneuticko-fenomenologická metoda* (Van Manen, 2016; Lydall, Pretorius & Stuart, 2005), *Empirická fenomenologicko-psychologická metoda* (Karlsson, 1993; Olle, Jennifer, Gunnar, Per & Bengt, 1999) a *Templátová analýza* (King, 2012; Kent, 2000). Kritické zhodnocení Van Mannenovy a Empirické fenomenologicko-psychologické metody provedl Giorgi (2006).

Nemáme zde prostor pro rozsáhlé srovnání IPA s těmito metodami, ale po analýze literatury jsem vytvořil následující hypotézu: jednotlivé interpretativní metody jsou velice podobné a zdánlivé rozdíly vznikají tím, že jejich autoři užívají odlišné formulace myšlenek a představují aplikaci metod v tematicky odlišných výzkumných oblastech. IPA je představena na výzkumných otázkách z oblasti zdravotnictví (Smith et al., 2009; viz oddíl 6.1). Van Manen vztahuje svou metodu k psychologicko-pedagogickému výzkumu (2016). Karlsson představuje svou metodu na problematice rozhodování (1993). Templátová analýza je určena především ke zkoumání v oblasti pracovní organizace (King, 2012).

Podle mého názoru je IPA identická s Hermeneuticko-fenomenologickou metodou, a to z následujících důvodů: 1) v teorii těchto metod je kladen důraz na jedinečnost participantů a jejich prožívání; 2) aplikační oblastí obou metod je primárně lékařství; 3) v obou metodách je zpracování dat přiblíženo pomocí pojmu *hermeneutický kruh*; 4) výzkumník si musí při zpracování dat uvědomit vlastní před-porozumění; 5) výsledkem zpracování dat jsou obecné

¹⁷ Vždy je uveden hlavní publikační zdroj, kde čtenář nalezne teoretické základy metody a návod, jak metodu aplikovat při realizaci kvalitativního výzkumu. Za středníkem následuje odkaz k vybranému výzkumu, v kterém byla daná metoda aplikována.

charakteristiky zkoumaného fenoménu či jevu. Z mnoha dalších podobností na teoretické rovině můžeme uvést následující příklad: Lindseth a Norberg tvrdí, že nevěří „v 'čistou' fenomenologii, v které jsou esence pozorovány intuitivně bez 'kontaminace' interpretací. Rovněž se [nezajímají] o 'čistou' hermeneutiku, tj. o interpretaci, která nejde za smysl textu a nechce odhalit esenciální vlastnosti našeho žitého světa.“ (2004, s. 147). V oddíle 4.1 jsem ukázal, že Smith et al. nesouhlasí s intuitivním zřením podstat vědomí. V oddíle 3 bylo představeno přesvědčení Smithe, že interpretace může dospět k zajímavým zjištěním o psychice participanta a zároveň v oddíle 4.1.1, že v teorii IPA se přijímá induktivní způsob hledání podstatných vlastností určitých jevů. Předložená citace po obsahové stránce odpovídá tomu, jak hledí na problematiku Smith et al. IPA je však v současnosti rozpracovanější metodou, zatímco její „dvojník“ je představen pouze v jediném článku a absence další literatury svědčí o tom, že se na metodě aktivně nepracuje.

Přestože „je Templátová analýza v praxi velice podobná IPA“ (King, 2012, s. 429), jedná se o metodu, která je od IPA z výše jmenovaných nejvíce odlišná. Tento rozdíl spočívá zejména v tom, že Templátová analýza pracuje s předem danými kategoriemi, které výzkumník v průběhu analýzy dat mění (tamtéž). IPA se snaží uzávorkovat výzkumníkovo předporozumění a vždy přistupovat k datům nezaujatě. Obecná témata prvního řádu se v případě IPA spíše „vynořují“ při interpretaci dat (Smith et al., 2009; viz oddíl 4.1.1).

5.2 Deskriptivní metody

Obecné teoretické zázemí pro tuto skupinu metod nabízí Depraz (1999), Velmans (2000) a Vermersch (1999 b). Depraz, Varela a Vermersch (2003) navíc předkládají i praktická cvičení, která vedou k rozvoji dovedností nutných pro adekvátní aplikaci deskriptivních metod¹⁸: *DFPM* (Girogi, 2009; Sale et al., 2011), *Explikační interview* (Vermersch, 2012; Petitmengin, Navarro & Quyen, 2007); *Colaizziho metoda* (Colaizzi, 1978; Shosha, 2012); *Hycnerův návod pro fenomenologickou analýzu* (Hycner, 1985; Hofhuis et al., 2008); *Heuristický výzkum* (Moustakas, 1990; Colley, James & Diment, 2007). Kritické zhodnocení Colaizziho metody, Hycnerova návodu pro fenomenologickou analýzu a Heuristického výzkumu provedl Giorgi (2006). V tomto článku rovněž podrobuje kritice vlastní metodu a poukazuje na nutné změny, které musí DFPM podstoupit.

¹⁸ Ke každé z metod uvádíme hlavní zdroj a vybraný výzkum (viz poznámka číslo 32).

Každá z uvedených metod je velice specifická a místo povrchního srovnání jednotlivých metod s IPA, volím možnost podrobnější komparace s DFPM (viz oddíl 5.2.2).

Než však přistoupíme k tomuto srovnání, ve stručnosti se zmíním o Explikační interview. Tato metoda se od IPA odlišuje zejména v tom, že umožňuje výzkumníkovi zkoumat sebe sama (tzv. *autoexplikace*) pomocí psychologické reflexe (tj. reflexe bez výkonu redukce; viz oddíl 4.2.2). Takto získaným datům (tj. deskriptivnímu zachycení empirického vědomí výzkumníka) je v teorii metody přisouzena vysoká vědecká hodnota (Vermersch, 1997). V teorii IPA se mluví pouze o tom, že psychologická reflexe by měla zpřístupnit před-porozumění výzkumníka (viz oddíl 4.1.2). Prožívání výzkumníka je však v teorii IPA rozpracováno minimálně. Myslím si, že autoexplikace může být IPA prospěšná: výzkumníci mohou explikovat vlastní před-porozumění, čímž by se zvedla hodnota vědeckých výsledků. Explikace před-porozumění by mohla být součástí prezentovaných studií a ostatní výzkumníci by mohli posoudit, k jakému zkreslení mohlo při interpretaci dat dojít. Zvedla by se tak hodnota vědeckých výsledků.

Slovo „interview“ v názvu metody odkazuje ke skutečnosti, že zkušený výzkumník často pomáhá otevřenými otázkami k tomu, aby participant nezačal své vědomí abstraktně vysvětlovat, a vzdálil se tak od čisté deskripce (Maurel, 2009). Pomocí otázek tedy napomáhá explikaci prožívání participanta. Zde nacházíme podobnost s IPA: při interakci s participantem se využívá specifická forma velice otevřených otázek, které nutí k reflexi (viz oddíl 4.1.2). Při aplikaci IPA nás však zajímá vysvětlování a vlastně cokoli, co participant řekne. Teorie explikačního interview však přisuzuje hodnotu čisté deskripci aktuálního proudu vědomí (Vermersch, 1997).

V teoretické bázi Explikačního interview je přítomna recepce FF. Vermersch se v určitých ohledech vůči FF vymezuje, ale jeho inspirace Husserlovou filosofií je zajímavá a nedochází při ní k dezinterpretaci. Vermersch využívá Husserlovy analýzy časovosti, reflexe a redukce k tomu, aby vysvětlil základní procesy, které probíhají v aktivním Explikačním interview (2006; 2014). Explikační interview má velkou tendenci k naturalizaci fenomenologie, tj. zbavit fenomenologii jejího transcendentálního charakteru a navrátit vědomí do empirické subjektivity (viz oddíl 4.2.3). Tato teoretická pozice však umožňuje udělat vstřícný krok směrem k empiricky založené kognitivní psychologii (Bayne & Montague, 2011; Gallagher, 1997; Gallagher & Schmicking, 2010; Petitot, 1999) a neurovědám (Bockelman, Reinerman-Jones

& Gallagher, 2013; Lutz, Lachaux, Martinerie & Varela, 2002; Lutz & Thompson, 2003; Varela, 1996), což je v případě IPA velice těžko představitelné.

5.2.1 Deskriptivní fenomenologicko-psychologická metoda (DFPM)

DFPM je podle mého názoru důkazem toho, že je možné dosáhnout precizní recepce \mathbb{F} v psychologii (přesto by bylo žádoucí, aby vznikla studie, která tuto recepci podrobí detailní analýze). Vzniku DFPM přirozeně předcházelo rozsáhlé studium \mathbb{F} (Giorgi, 2009). Metoda stojí na základních pojmech \mathbb{F} jako je přirozený postoj, fenomenologický postoj, redukce, fantazijní variace, eidetická intuice, podstata vědomí atd. Giorgi však důkladně popisuje odlišnosti DFPM od \mathbb{F} , které jsou způsobené změnou perspektivy, tj. místo filosofického výzkumu \mathbb{F} vědomí se pohybuje v oblasti psychologického výzkumu nejrůznějších psychických fenoménů či prožitků (2009). Takovými psychickými fenomény mohou být např. hněv, láska, nenávisť, radost, smutek, překvapení, bolest atd. V oddíle 4.2.2 jsem stejný výčet využil pro ilustraci toho, jaká cogitationes mohou vstupovat do eidetické variace. Na poli \mathbb{F} však jejich variace měla posloužit k odhalení nejobecnějšího určení vědomí (podstaty). Při aplikaci DFPM v psychologickém výzkumu se, jednoduše řečeno, pohybujeme na nižší úrovni abstrakce: zajímáme se o jednotlivé fenomény, které v \mathbb{F} slouží jako instance pro eidetickou variaci (Giorgi, 2012). Tyto fenomény jsou zkoumány v psychologicko-fenomenologickém postoji (nikoli čistě fenomenologickém), do kterého se výzkumník dostává výkonem fenomenologicko-psychologické redukce (Giorgi, 2009). Giorgiho chápání této redukce nejlépe vystihuje pojem epoché, tak jak byl vymezen v této práci: univerzální pochybnost vedoucí k reflektivnímu zaměření na sféru vědomí. Toto vědomí však zůstává v horizontu přirozeného světa a je stále vázané na konkrétní participanty a výzkumníka. Absolutní denaturalizace vědomí je pak funkcí \mathbb{F} redukce a je metodou \mathbb{F} (viz oddíl 4.2.3). Podle Giorgiho se v psychologii nezajímáme o nejuniverzálnější podstaty vědomí, ale o tzv. podstatné struktury fenoménu ze specifického ontologického regionu – lidské psychiky (2009). Proto je adekvátnější mluvit o fantazijní (nikoli eidetické) variaci. V ní se pracuje s konkrétními motivy, okolnostmi, představami, myšlenkami atd., o kterých participant mluví v polo-strukturovaném interview. Fantazijní variací si výzkumník zpřístupní podstatné struktury zkoumaného psychického fenoménu, které čistě popíše. Do variace přirozeně mohou vstupovat i výzkumníkovi vlastní prožitky. To však Giorgi ve své knize příliš netématizuje (2009; pravděpodobný důvod, proč tomu tak je, viz níže). Do určité míry je možné říci, že DFPM umožňuje zkoumat konkrétní formy, kterých nabývá transcendentální subjektivita v každodenním lidském životě.

Toto tvrzení se opírá o Husserlovo vymezení vztahu \mathbb{F} a psychologie v publikaci *Fenomenologická psychologie* (1977). DFPM slouží především k tomu, abychom prohloubili naše porozumění psychickým fenoménům z perspektivy první osoby a precizním způsobem je konceptualizovali (Giorgi, 2009; 2012).

Samozřejmě může vzniknout otázka, proč je při výzkumu nutné pracovat s participanty, když se ve své podstatě jedná o výzkum z perspektivy první osoby. Kromě argumentů, které jsou uvedeny v literatuře (Giorgi, 2009; 2014), se Giorgi v osobní korespondenci zmínil, že ho kolegové k této koncepci DFPM přesvědčili. Výzkum, jehož jediným participantem je výzkumník, nepochybně povede k ostré kritice ze strany kvantitativně orientovaných výzkumníků. Giorgi chtěl očividně předejít tomuto typu kritiky (Proctor & Capaldi, 2006), a tak urychlit rozvoj kvalitativní metodologie v psychologii a sociálních vědách obecně (2014; 2006).

Pokud bychom měli DFPM porovnat s IPA, pak je možné identifikovat tyto základní odlišnosti: 1) precizní recepce \mathbb{F} X povrchní inspirace \mathbb{F} ; 2) důraz na prožívání výzkumníka X důraz na prožívání participanta; 3) výzkum stojí na deskripci X výzkum stojí na interpretaci; 4) užití fenomenologicko-psychologická redukce X uzávorkování před-porozumění; 5) využití fantazijní variace pro nahlédnutí obecné struktury psychického fenoménu X využití indukce při tvorbě obecných témat druhého řádu. 6) psychologická reflexe slouží k tematizaci prožitků, které mohou vstoupit do fantazijní variace X psychologická reflexe slouží k tematizaci před-porozumění, které může negativně ovlivnit zpracování dat.

6 Empirická část

6.1 Výzkumné oblasti aplikace IPA

IPA nachází své uplatnění především ve zdravotnictví a mezi nejčastěji užívaná klíčová slova publikovaných studií patří následující: *pacientova zkušenost s nemocí; psychologický distress; zkušenost ošetřovatelů* (Smith, 2011). Existuje vysoká variabilita v tom, jaká diagnóza, zranění či porucha se v konkrétním výzkumu považuje za událost: infarktu myokardu (French, Maissi & Marteau 2005), rakovinu (Reynolds & Lim 2007), bolesti vulvy (Marriott & Thompson, 2008), chronickou bolest zad (Smith & Osborn, 2007), chronický únavový syndrom (Dickson, Knussen & Flowers 2007; 2008), sklerotické onemocnění (Borkoles, Ni-

cholls, Bell, Butterly & Polman, 2008).¹⁹ Právě předložené výzkumy spadají do skupiny *Zdraví a nemoc*, která je zároveň skupinou nejpočetnější. Existují další tři skupiny²⁰: 1) *Sex a sexualita*: nechráněný sex u homosexuálních mužů (Flowers, Smith, Sheeran & Beail, 1997); anorgasmie u žen (Lavie & Willig, 2005); stud a vina u dospělých mužů, kteří byli v dětství vystaveni sexuálnímu zneužívání (Dorahy & Clearwater, 2012); Sexualita u mladých romských mužů (Štěpánková, 2016). 2) *Psychologický distres*: stigma, které zanechá diagnóza schizofrenie (Knight, Wykes & Hayward, 2003); Být rodičem dítěte se závažnou zdravotní diagnózou (Jordan, Eccleston & Osborn, 2007); selhání a jeho vztah k učení (Cope, 2011). 3) *Identita*: změna identity po ztrátě domova (Riggs & Coyle, 2002); identita otců, jejichž dětem byla diagnostikována leukémie (Hill, Higgins, Dempster & McCarthy, 2009); změna identita vlivem úzkosti u lidí ve vedoucích pozicích (Gill, 2015); přechodové rituály a jejich vliv na mužskou identitu (Bajer, 2016).

IPA může být také využita při realizaci případové studie: život s Parkinsonovou nemocí (Bramley & Eatough, 2005); formování maskulinní identity (de Visser & Smith, 2006).

Z definice zkušenosti nejvýrazněji vymezuje předmět zkoumání IPA pojem událost (viz oddíl 4.1.1). To poskytuje výzkumníkovi možnost, aby IPA aplikoval pro zkoumání jakéhokoli jevu, pro který nalezne vhodný vzorek lidí. U těchto lidí předpokládá, že v jejich životě byla přítomná událost, jež s tímto jevem souvisí. Toto volné vymezení předmětu zkoumání má za následek určitý počet studií, které je těžké zařadit do jedné z výše jmenovaných skupin: desetidenní pobyt ve skotské divočině (Hinds, 2011); životní styl – freeganismus (Baráková, 2013); alkoholová abstinence u studentů (Conroy & Visser, 2014); domácí vzdělávání (Kubiszová, 2017); zkušenost seniorů s loutkami (Schmidt, 2017).

Předtím, než přistoupím k vlastnímu výzkumu, musím uvést, že Smith et al. (2009) zdůrazňují svobodu, kterou má výzkumník při práci s daty: „*Ve skutečnosti je velké množství článků charakterizováno zdravou flexibilitou v práci s daty.*“ (s. 79); „*Existující literatura o analýze v IPA neprezentuje jeden způsob zpracování dat.*“ (s. 79); „*Není žádný správný či špatný způsob provádění tohoto typu analýzy a povzbuzujeme IPA výzkumníky k tomu, aby byli v tomto ohledu inovativní.*“ (s. 80) „*V sadě analytických strategií je značný prostor pro*

¹⁹ Výběr nebyl náhodný. Tyto články byly vyhodnoceny jako nejlepší studie, které aplikovali IPA v psychologickém výzkumu (Smith, 2011).

²⁰ Takovéto členění je nabídnuto v Smith et al. (2009) a my se s ním ztotožňujeme, protože přehledně člení většinu IPA-výzkumů.

manévrování.“ (s. 80). Předložené citáty relativizují způsob analýzy dat. To Girogiho vedlo k další kritice IPA a zpochybnění vědecké hodnoty poznání z výzkumů, v kterých je metoda užitá (2011). V bakalářské práci bohužel na obecnou problematiku kvalitativní metodologie nezbyvá prostor. Základní literaturu k tomuto tématu čtenář nalezne na začátku oddílu 5.

6.2 Probíhající výzkumu²¹

Předběžný průzkum literatury

V současné době byla IPA aplikována na několik specifických fenoménů týkající se smrti. Jedna studie (Wilde & Murray, 2009) a jedna bakalářská práce (Filipezyková, 2015) se zaměřily na zkušenost blízké smrti (near-death experience). Zajímavý výzkum přináší informace ohledně přetrvávajícího mateřského pouta s mrtvými dětmi (Üstündağ–Budak, Larkin, Harris & Blissett, 2015). Jedna studie se zaměřila na vnímání smrti u pracovníku v centrech paliativní péče (Vachon, Fillion & Achille, 2012). Život v terminálním stádiu rakoviny byl předmětem výzkumu McTiernana a O'Connella (2015). Rassool a Nel získali data od lidí, kteří způsobili neúmyslnou smrt jinému člověku (2012).

Výzkumné cíle a otázky

Rozpracovaná studie má dvojí smysl: a) *vědecko-výzkumný*, protože studie by měla rozšířit poznání o fenoménu smrti v návaznosti na právě předložené IPA-výzkumy; b) *metodologicko-výzkumný*, protože studie by měla přinést poznatky o funkčnosti IPA a její teoretické bázi. Tento dvojí smysl mě vedl k výběru specifického vzorku, který se skládá z členů mé vlastní rodiny (matka, 47 let; otec, 49 let; bratr mé matky, 50 let; otec mé matky, 72 let). Jeden z důvodů, proč jsem volil tento vzorek je vědecko-výzkumné povahy: IPA nebyla využita ani v jednom případě pro zkoumání zkušenosti, která vznikla v návaznosti na přirozenou událost – *poslední rozloučení se zesnulým*. Všechny citované výzkumy přináší zajímavé poznatky o velice specifických zkušenostech týkající se smrti. Podle mého názoru je nutné mít jakousi „normu“, s kterou tyto specifické zkušenosti můžeme porovnávat. Další důvody mají povahu výzkumně-metodologickou: Jako výzkumník budu s participanty v opakovaném kontaktu a během analýzy dat mohu neustále získávat nové informace; mohu posoudit funkčnost uzávorkování ve vztahu k porozumění zkušenosti blízkých osob; předpokládám, že u blízkých osob je riziko negativního vlivu před-porozumění vyšší než

²¹ Realizace výzkumu započala při psaní bakalářské práce, aby autor mohl lépe nahlédnout strukturu metody a zároveň získal lepší pochopení pro užívané pojmy, které zakládají teoretickou bázi IPA.

v případě neznámých osob. Tomuto riziku se tedy záměrně vystavuji, a spatřuji nutnost explikovat své předporozumění nikoli pouze reflektivně, jak se běžně děje v IPA výzkumech, ale také ho zachytit v podobě textu, který mohu přiložit k výzkumné zprávě. Pokud mají výsledky tohoto výzkumu nést určitou hodnotu, pak je nutné, aby ostatní výzkumníci měli možnost zhodnotit můj subjektivní vliv v interpretačním procesu.

Obecné vědecko-výzkumné otázky jsou dvě: 1) *Jak se lidé z běžné populace vztahují ke smrti?* 2) *Jaká je podobnost v tomto vztahování u členů jedné rodiny?* Tyto obecné otázky byli podle doporučení IPA konkretizovány (viz příloha 2). Konkrétní otázky zakládají polostrukturované interview a mají zpřístupnit informace, které umožní odpovědět na obecné výzkumné otázky (Smith et al., 2009).

Obecné výzkumně-metodologické otázky jsou následující: 1) *Jak efektivně pracovat s novými informacemi, které byly získány mimo rámec hlavního interview?* 2) *Je možné využít uzávorkování ve vztahu k blízkým osobám výzkumníka?* 3) *Co znamená pojem předporozumění ve výzkumném procesu při aplikaci IPA?*

Realizace výzkumu

Přes všechnu svobodu poskytnutou IPA výzkumníkovi (viz oddíl 6.1), se v tomto výzkumu držím struktury, kterou Smith et al. nabízí ve své publikaci (2009). Tu také dodržuje většina publikovaných studií a čtenář si může utvořit představu, jak vypadá standární výzkum IPA.

Pohřeb pana A hraje v tomto výzkumu důležitou roli – předpokládám, že tato životní změna v životě participantů souvisí s fenoménem smrti a umožní mi jeho zkoumání. Zároveň zajišťuje, že se participantů budou vyjadřovat k identické životní změně. Tím dosahuji homogenity ve vzorku, která je ve výzkumu IPA považována za důležitou (Smith et al., 2009). Měl jsem možnost se pohřbu sám účastnit, což usnadnilo mé porozumění zkušenosti participantů. Podle mého názoru se však zvýšilo i riziko, že mé předporozumění negativně ovlivní zpracování dat. Jelikož se v teorii IPA připisuje reflexi funkce tematizovat předporozumění výzkumníka (viz oddíl 4.1.2), zvolil jsem metodu autoexplikace, která je na psychologické reflexi založena a zabývá se výzkumem empirického vědomí (Vermersch, 1997; viz oddíl 5.2). Předporozumění je v teorii IPA slovo s intuitivním významem (viz oddíl 4.2.3) a má znalost hermeneutiky, která se problematikou předporozumění zabývá, je minimální. Studie je z výzkumně-metodologického hlediska explorativní a nepovažuji za překážku to, že zkoumání vlastního empirického vědomí v průběhu této studie povede k široké

variabilitě dat (deskripce vlastních emocí, myšlenek, představ atd.), z nichž pouze některá budou relevantní pro pochopení a vymezení před-porozumění. Na základě získaných dat se pokusím přiblížit pojem před-porozumění. Zásadně jsem se držel kroků, které Vermersch předepisuje pro autoexplikaci a nahrával její výstup na diktafon, případně zapisoval na papír.

Sběr dat se rozeběhl po pohřbu pana A. Nejprve jsem provedl autoexplikaci vlastního vědomí, tj. deskriptivně jsem zachytil to, jak se mi pohřeb dával ve vzpomínání. Rovněž jsem popsal „vše“, co jsem ve vztahu k této události během hodinové explikace reflektivně tematizoval (tyto data slouží k odpovědi na otázky výzkumně metodologického charakteru). Před vlastním interview jsem vytvořil otázky (viz příloha 2) a poprosil kolegu, aby mi je položil. Mohl jsem si vyzkoušet roli participanta a otázky poupravit. Zkušební rozhovor jsem nahrával na diktafon a data uložil k případnému zpracování. Interview se odehrávalo vždy v domově konkrétního participanta a bylo realizováno podle zásad IPA, tj. pokoušel jsem se ponechat své před-porozumění uzávorkované, hluboce nasouchal a využíval všech typů podpůrných otázek (deskriptivní, narativní, strukturační, kontrastní, hodnotící, kruhové, srovnávací, pobízející, objasňující). Rozhovory byly nahrány na diktafon a následně přepsány. Po každém interview jsem svou zkušenost deskriptivně zachytil pomocí autoexplikace. A to stejným způsobem jako po pohřbu pana A.

Zpracování dat probíhá podle postupů IPA. Zasadní bylo pracovat s daty poté, co jsem uzávorkoval své předporozumění (hermeneutické založení IPA) a nechal tak vyvstát smysl, který konkrétní participant zkušenosti udělil (důraz IPA na zkušenost a idiografické založení IPA). Nejprve bylo nutné opakovaně přečíst přepis interview. Pak přichází na řadu předběžné poznámky, která mají trojí podobu – *lingvistické deskripce*, *obsahová deskripce* (parafrázování) a tzv. *konceptuální komentáře*. Konceptuální komentáře lze nahradit synonymem “hypotézy”. Dále jsem využíval všechny analytické nástroje IPA: *kontextualizaci* a *dekontextualizaci*, *abstrakci*, *polarizaci*, *numarizaci*, *identifikaci funkčnosti* (hermeneutické a idiografické založení IPA). Zmíněné “nástroje” vedou k vytvoření obecných témat pro konkrétního participanta. Ke zpracování dat dalšího participanta je možné přikročit až po relativně upevněné podobě obecných témat participanta předcházejícího (idiografické založení IPA). Po skončení interpretace dat od jednotlivých participantů, jsem přikročil k induktivní tvorbě obecných témat druhého řádu. V současné době stále pracuji na tvorbě těchto obecných témat. Při zpracování dat jsem si psal „autoexplikační deskripce“ do sešitu.

Ukázka předběžného vědecko-výzkumného výstupu: příkladem obecného tématu druhého řádu je **Příčina smrti**. Ukázalo se, že všichni partcipanti velmi často mluvili o příčinách smrti. Smith et al. zdůrazňují důležitost toho, aby každé obecné téma druhého řádu bylo ilustrováno konkrétními slovy participantů, které ho zakládají (2009) – A: „*dostala nějakou zvláštní chorobu, ani to neumím vyslovit...jako napadlo to ledviny a byla během půl roku pryč...*“; B: „*...okamžitéj zásah, třeba nějakou tou střelou, granátem...tak ten člověk je okamžitě mrtvej...*“ C: „*Fyzicky hrozná smrt mi přijde, když tě někdo zabije...*“ D: „*ve vysokým věku, je to takový zavádějící, že vždycky uváděj, jestli umřel na rakovinu nebo na chřipku...*“.

Ukázka předběžného výzkumně-metodologického výstupu: Asi nejzajímavější výstup z výzkumně-metodologické části studie se týká před-porozumění. Postupně jsem zjišťoval, jak je tento pojem komplexní. Každá věta participanta otevírá nespočetné množství prožitků, které nemusí být relevantní pro pochopení participantovy zkušenosti. Např. věta: „*Prostě když se učíš anatomii na pitevně, tak ty mrtvý lidi, to nejsou lidi...to jsou objekty...*“ ve mně (mimo jiné) vzbudila odezvu, kterou jsem při autexplikaci zachytil následující deskripci: „*...vidím sám sebe, jak se učím na zkoušku z anatomie v prvním ročníku. Cítím strach...svírá se mi žaludek. Sedím na židli za svým stolem a vidím tu obrovskou knihu anatomie, obrovské množství termínů... no jó, to je situace, když jsem test dvakrát nenapsal.*“ Nejedná se pouze o vizuální vzpomínku, ale je přítomna i poměrně silná emoce. Zatímco informace o studiu anatomie mi může přiblížit zkušenost participanta. V případě emoce to již nemusí být tak jednoznačné. Této emoci naopak připisuji potenciál zkreslit mé porozumění zkušenosti participanta. Je dosti možné, že participanta učení anatomie bavilo a miloval vzrušení u zkoušek z tohoto předmětu. Zde se dostávám k tomu, jak je metodologicky užitečné, aby výzkumník měl neustálý přístup k dalším informacím. Hypotézy, které při zpracování dat vznikají, tak dostávají svou podporu či jsou vyvráceny novou informací. Pokud je výzkumník nemá, zvyšuje se riziko negativního vlivu před-porozumění.

Diskuze

Po ukončení analýzy dat je nutné znovu pročíst literaturu, z které jsem vycházel (viz výše) a rovněž se pokusit vlastní zjištění propojit s dostupným poznáním a teoriemi o zkoumaném fenoménu.

Literaturu, v které hledám souvislosti s poznáním vědecko-výzkumné povahy: Nešporová (2007); Stillion (2014); Kastenbaum (2000); Nuland (1994); Reeves, (2011).

Literaturu, v které budu hledat souvislosti s poznáním vědecko-výzkumné povahy: Gadamer (1990); Heidegger (2008); Ricoeure, P. (1970); Schleiermacher (1998).

Nedostatky tohoto výzkumu jsou následující: Riziko zkreslení výsledků, protože participanti jsou blízké osoby výzkumníka; Minimální konzultace vlastních interpretací a obecných témat se svými kolegy a zkušenějšími výzkumníky; Dlouhé časové trvání výzkumu;

7 Závěr

Po letmém přečtení hlavní publikace o IPA se může zdát, že teoretická báze IPA má eklektický charakter a využívá myšlenky z nejrůznějších fenomenologických systémů. Existuje však možnost, že IPA vznikla zcela nezávisle na jakémkoli fenomenologickém systému – v publikovaných výzkumech, které předcházely prvotní ucelené koncepci IPA, se fenomenologie ve vztahu k vznikající metodě nezmiňuje (Smith, 1991; 1994). Giorgi tuto hypotézu vyjadřuje následovně: „...zdá se, že typ analýzy, který IPA zastánci obhajují, byl nejprve vytvořen na pragmatickém základu za pomoci empiricky aplikované logiky a následně tvůrci metody začali hledat spojitosti s existujícím fenomenologickým hnutím.“ (Giorgi, 2011, s. 205). IPA se přirozeně vyvíjela a její autoři mohli fenomenologické myšlenky do teorie integrovat.

Jak ukazuje Giorgiho kritika (2011) a text bakalářské práce, tuto integraci není možné označit za úspěšnou. Vnitřní nejednoznačnost teorie IPA ve vztahu k fenomenologii mohou ilustrovat i následujícím příkladem – v článku od Larkina et al. můžeme číst: *Tato ‚sensitivita a citlivost‘ [vůči objektu zkoumání] je centrální pro Heideggerův fenomenologický přístup a je rovněž základní pro náš pohled na ‚P‘ v IPA.*“ (2006, s. 110), v knize o IPA se však píše: *„IPA je fenomenologická v tom, že se zabývá zkoumáním takového prožívání, jak ho přirozeně nacházíme. Filosof Edmund Husserl slavně nabádal fenomenology, aby šli ‚zpět k věcem samým‘ a výzkumy IPA ho v tomto následují...“* (Smith et al., 2009, s. 1). Podle jednoho zdroje název metody poukazuje na vztah k Heideggerovi, podle druhého na vztah k Husserlovi.

V návaznosti na Giorgiho kritiku recepce FF v teorii IPA, jsme se pokusili vztah mezi tímto filosofickým systémem a teorií psychologické metody podrobit detailní analýze. Ukázalo se, že teorie IPA nemá s Husserlovou filosofií téměř nic společného. Všechny tři pojmy, které Smith et al. uváděli jako inspirační zdroj, mají v FF radikálně odlišný význam než v jejich teorii. Zvláště patrné je to u pojmu prožitek. Smith et al. používají tento pojem zcela intuitivně. William James v této souvislosti napsal: *„Skutečnost, že máme určitý druh cogita-*

tiones je neotřesitelný fakt ve světě, kde ostatní fakta byla v určité době roztrhána náporom filosofické skepse“. (2014, s. 185). Podle mého názoru prožitek v teorii IPA neznamena nic jiného než toto intuitivní přijetí existence lidského prožívání, o kterém píše James. Husserlův přístup k prožitku je zcela opačný, tj. je pro něj všim jen ne slovem s intuitivním významem. Prožitek se pro něj stává východiskem pro budování epistemologického systému. Prožitek je pro něj předmětem ustavičné reflexe a jeho vymezení není díky rozsahu Husserlova myšlení vůbec jednoduché. Můj pokus o jasné vymezení předmětu zkoumání metody IPA bych mohl charakterizovat jako ustavičný boj s chaosem. Neustále jsem se pohyboval mezi rezignací na jakýkoli pokus zkušenost vymežit a pouze čtenáři předložit citace, které její nejednoznačnost dokazují a tendencí jasně vymežit zkušenost bez ohledu na to, co říkají autoři této metody. Každopádně mám pocit, že výsledek je kombinací skutečně věrné interpretace a vlastní teoretické projekce. Teoretická projekce není rizikem pouze u předmětu zkoumání IPA, ale téměř všech základních pojmů. Termínem teoretická projekce chápu tak, že důležité pojmy teorie IPA (uzávorkování, projekce, reflexe, dvojitá hermeneutika atd.) jsou díky své nejednoznačnosti otevřené silně subjektivnímu porozumění. Jinak řečeno každý individuální výzkumník může mít odlišné chápání teorie IPA. Pokud si uvědomíme, že IPA zároveň poskytuje výzkumníkovi výraznou svobodu při zpracování dat, silně se snižuje korelace mezi metodou a jejími výsledky (Giorgi, 2011). Tedy je narušeno to, co zajišťuje vědecký či intersubjektivní charakter metody. Metoda se pak stává uměleckou technikou, která je typická pro konkrétního člověka, jež ji využívá. Tím nechci říci, že teorie IPA je naprostý „chaos“. Konstrukt zkušenosti a pojmy reflexe a závorkování mají určitou explanační sílu. Jak bylo řečeno výše, jejich význam je však zcela odlišný od pojmů FF. Obsah této práce mě nutí k tomu, abych souhlasil s Giorgim a prohlásil, že Smith et al. nemají žádné oprávnění odvolávat se na autoritu Husserla a využívat oporu FF. Navíc i pokus Smithe et al. o věrnou interpretaci FF odhaluje závažné nepochopení (nařčení Husserla z ezoterismu; viz oddíl 4.1.3), které může vést u výzkumníků k tvorbě předsudků vůči tomuto systému.

Giorgi tvrdí, že pokud existuje nějaký vztah mezi IPA a fenomenologií, pak je tento vztah zprostředkován Heideggerovým fenomenologickým systémem (2011). S tímto názorem souhlasím a zároveň si myslím, že teorie IPA je nejlépe představena v článku Larkina et al. (2006). Ten se věnuje pouze recepci Heideggerovy filosofie. Časté odkazování k Husserlovi (a dalším fenomenologickým autorům) v hlavní publikaci o IPA pouze znesnadňuje pochopení teoretické báze metody. Larkin et al. (2006) tedy mohou čtenáři smysluplně předložit teorii

metody, zatímco Smith et al. nabízí praktické rady a zásady, jak metodu aplikovat v psychologickém výzkumu (2009). Další studie by se také mohly zaměřit na vztah IPA a hermeneutiky. Je patrné, že pojem před-porozumění má v teorii metody výsadní postavení, přestože není plně explikován (Giorgi, 2011). V tomto ohledu má výzkum prezentovaný v empirické části přinést poznatky, které s tímto pojmem souvisí. Výzkum by mohl přispět k rozvoji teorie IPA, o což se rovněž pokusili např. Murray & Holmes (2014) a Snelgrove (2014). K jejich pokuse se však autoři IPA explicitně nevyjádřili a teorie metody zůstává bez výraznějších změn.

Určitý problém by mohla rovněž představovat identita IPA s ostatními metodami interpretativního charakteru (připouštím, že se jedná spíše o hypotézu, která bude zasluhovat detailnější ověření). Kvalitativní metodologie stojí u svého zrodu (Giorgi, 2009), ale je nutné, aby se z nepřeberného množství nově vznikajících metod sjednotily ty, které jsou ve své podstatě identické, rozlišily ty, jež jsou schopné řešit odlišné výzkumné otázky a vyřadily metody, na jejichž vývoji autoři dále nepracují a mají podobu prvotního konceptu (např. Groenewald, 2004; Lindseth & Norberg, 2004). To by mohlo vést k dalšímu rozvoji kvalitativní metodologie.

Pokud čtenář v této bakalářské práci hledá důležitou literaturu a uvedení do tématu, pak mu doporučujeme následující postup: Přečíst si knihu o DFPM (Giorgi, 2009), knihu o IPA (Smith et al., 2009), knihu, která otevře a zpřístupní základy Husserlovy fenomenologie (Zahavi, 2003), knihu, která prohloubí pochopení těchto základů (Bernet, et al., 2004) a na závěr by si čtenář měl přečíst Husserlovo stěžejní dílo *Ideje I* (2004). Tato literatura by mu měla čtenáři postačit k tomu, aby získal základní vhled do FF a mohl posoudit její kvalitní recepci v případě DFPM a zcela neadekvátní recepci v případě IPA. Tím sám sebe zároveň uvede do obecné problematiky prolínání filosofie s psychologií.

8 Seznam použité literatury²²

- Adams, C., Yin, Y., Vargas Madriz, L. F., & Mullen, C. S. (2014). A phenomenology of learning large: The tutorial sphere of xMOOC video lectures. *Distance Education, 35*(2), 202-216.
- Arvidson, P. S. (2014). Between Phenomenology and Psychology. *Journal of phenomenological Psychology, 45*(2), 146-167.
- Ashworth, P. (2003b). An approach to phenomenological psychology: the contingencies of the life-world. *Journal of Phenomenological Psychology, 34*(2), 145–156.
- Bajer, P. (2016). *Zkušenost mladých mužů s přechodovými rituály v kontextu mužské identity* (Doctoral dissertation). Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Available from: https://is.muni.cz/th/143710/fss_d
- Baráková, D. (2013). *Freeganismus-více než životní styl* (Master's thesis). Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Available from: https://is.muni.cz/th/252981/pdf_m/Barakova_DP.pdf
- Bayne, T., & Montague, M. (2011). *Cognitive Phenomenology*. New York: Oxford University Press.
- Bernet, R., Kern, I., & Marbach, E. (2004). *Úvod do Myšlení Edmunda Husserla*. Praha: OIKOYMENH.
- Blagden, N. J., Winder, B., Thorne, K., & Gregson, M. (2011). 'No-one in the world would ever want to speak to me again': an interpretative phenomenological analysis into convicted sexual offenders' accounts and experiences of maintaining and leaving denial. *Psychology, Crime & Law, 17*(7), 563-585.
- Bockelman, P., Reinerman-Jones, L., & Gallagher, S. (2013). Methodological lessons in neuropsychology: review of a baseline study and recommendations for research approaches. *Frontiers in Human Neuroscience, 7*, 608-621.
- Borkoles, E., Nicholls, A. R., Bell, K., Butterly, R., & Polman, R. C. J. (2008). The lived experiences of people diagnosed with multiple sclerosis in relation to exercise. *Psychology & Health, 23*, 427-441.
- Bramley, N., & Eatough, V. (2005). The experience of living with Parkinson's disease: An interpretative phenomenological analysis case study. *Psychology & Health, 20*(2), 223-235.
- Brentano, F. (2014). *Psychology from an Empirical Standpoint*. London: Routledge.

²² Citováno podle APA.

- Brocki, J. M., & Wearden, A. J. (2006). A critical evaluation of the use of interpretative phenomenological analysis (IPA) in health psychology. *Psychology and Health, 21*(1), 87-108.
- Camic, P. M., Rhodes, J. E., & Yardley, L. E. (2003). *Qualitative Research in Psychology: Expanding Perspectives in Methodology and Design*. Washington: American Psychological Association.
- Caputo, J. D. (1977). The question of being and transcendental phenomenology: reflections on Heidegger's relationship to Husserl. *Research in Phenomenology, 7*, 84-105.
- Clarke, C. (2009). An introduction to interpretative phenomenological analysis: a useful approach for occupational therapy research. *British journal of occupational therapy, 72*(1), 37-39.
- Chelstrom, E. S. (2012). *Social phenomenology: Husserl, intersubjectivity, and collective intentionality*. Plymouth: Lexington Books. Dostupné z books.google.com.
- Colaizzi, P. (1978). Psychological Research as the Phenomenologist Views it. In R. Valle & M. King (Eds.), *Existential-phenomenological Alternatives for Psychology* (48-71). New York: Oxford University Press.
- Colley, H., James, D., & Diment, K. (2007). Unbecoming Teachers: Towards a more dynamic notion of professional participation. *Journal of Education Policy, 22*(2), 173-193.
- Condrau, G. (1998). *Sigmund Freud a Martin Heidegger: Daseinsanalytická teorie neuróz a psychoterapie*. Praha: Triton.
- Conroy, D., & de Visser, R. (2014). Being a non-drinking student: An interpretative phenomenological analysis. *Psychology & Health, 29*(5), 536-551.
- Cope, J. (2011). Entrepreneurial learning from failure: An interpretative phenomenological analysis. *Journal of Business Venturing, 26*(6), 604-623.
- Correia, E., Cooper, M., Berdondini, L., & Correia, K. (2014). The worldwide distribution and characteristics of existential counsellors and psychotherapists. *Existential Analysis, 25*(2), 321-337.
- Craig, E. (2015). The Lost Language of Being: Ontology's Perilous Destiny in Existential Psychotherapy. *Philosophy, Psychiatry, & Psychology, 22*(2), 79-92.
- Crowell, S. G. (1990). Husserl, Heidegger, and transcendental philosophy: Another look at the Encyclopaedia Britannica article. *Philosophy and Phenomenological Research, 50*(3), 501-518.
- Crowell, S. G. (2002). Does the Husserl/Heidegger feud rest on a mistake? An essay on psychological and transcendental phenomenology. *Husserl Studies, 18*(2), 123-140.
- Čálek, O. (2004). *Skupinová daseinsanalýza*. Praha: Triton.

- Davidson, L. (2004). Phenomenology and contemporary clinical practice: Introduction to special issue. *Journal of Phenomenological Psychology, 35*(2), 149-162.
- De Boer, T. (1978). *The development of Husserl's thought*. The Hague: Martinus Nijhoff. Retrieved from: <https://books.google.com/>
- Depraz, N. (1999). The phenomenological reduction as praxis. *Journal of Consciousness Studies, 6*, 95-110.
- Depraz, N., Varela, F. J., & Vermersch, P. (Eds.). (2003). *On becoming aware: A pragmatics of experiencing*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Derrida, J. (1973). *Speech and Phenomena, and Other Essays on Husserl's Theory of Signs*. Evanston: Northwestern University Press.
- Descartes, R. (2010). *Meditace o první filosofii*. Praha: OIKOYMENH.
- De Visser, R., & Smith, J. A. (2006). Mister In-between: A case study of masculine identity and health-related behavior. *Journal of Health Psychology, 11*(5), 685-695.
- Dickson, A., Knussen, C., & Flowers, P. (2007). Stigma and the delegitimation experience: An interpretative phenomenological analysis of people living with chronic fatigue syndrome. *Psychology & Health, 22*, 851-867.
- Dickson, A., Knussen, C., & Flowers, P. (2008). 'That was my old life; it's almost like a pastlife now': Identity crisis, loss and adjustment amongst people living with chronic fatigue syndrome. *Psychology & Health, 23*, 459-476.
- Dorahy, M. J., & Clearwater, K. (2012). Shame and guilt in men exposed to childhood sexual abuse: A qualitative investigation. *Journal of Child Sexual Abuse, 21*(2), 155-175.
- Dowling, M. (2007). From Husserl to van Manen: A review of different phenomenological approaches. *International Journal of Nursing Studies, 44*(1), 131-142.
- Drummond, J. J., & Embree, L. (1992). *The Phenomenology of the Noema*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Duranti, A. (2010). Husserl, Intersubjectivity and Anthropology. *Anthropological Theory, 10*(1-2), 16-35.
- Eriksson, M., & Svedlund, M. (2006). 'The intruder': spouses' narratives about life with a chronically ill partner. *Journal of Clinical Nursing, 15*(3), 324-333.
- Finlay, L. (2012). Debating phenomenological methods. In N. Friesen, C. Henriksson, & T. Saevi (Eds.), *Hermeneutic Phenomenology in Education: Method and practice*, (pp. 48-65). Rotterdam: Sense Publishers.

- Flick, U., von Kardoff, E., & Steinke, I. (Eds.). (2004). *A companion to qualitative research*. London: Sage. Retrieved from: <https://books.google.com/>
- Flowers, P., Smith, J. A., Sheeran, P., & Beail, N. (1997). Health and romance: Understanding unprotected sex in relationships between gay men. *British Journal of Health Psychology*, 2(1), 73-86.
- Fluckiger, F., & Sullivan, J. (1965). Husserl Conception of a Pure Psychology. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 1(3), 262-277.
- French, D. P., Maissi, E., & Marteau, T. M. (2005). The purpose of attributing cause: Beliefs about the causes of myocardial infarction. *Social Science & Medicine*, 60, 1411-1421.
- Frie, R. (1999). Interpreting a misinterpretation: Ludwig Binswanger and Martin Heidegger. *Journal of the British Society for Phenomenology*, 30(3), 244-257.
- Friesen, N., Henriksson, C., & Saevi, T. (Eds.). (2012). *Hermeneutic Phenomenology in Education: Method and Practice*. Rotterdam: Sense Publishers. Retrieved from: <https://books.google.com/>
- Filipczyková, K. (2015). *Zkušenost blízkosti smrti* (Bachelor's thesis). Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Available from: https://is.muni.cz/th/369444/fss_m/Diplomova_prace.pdf
- Føllesdal, D. (1969). Husserl's Notion of Noema. *The Journal of Philosophy*, 66(20), 680-687.
- Føllesdal, D. (1990). Noema and Meaning in Husserl. *Philosophy and Phenomenological Research*, 50, 263-271.
- Føllesdal, D. (2006). Husserl's Reductions and the Role They Play in his Phenomenology. In H. L. Dreyfus, & M. A. Wrathall (Eds), *A Companion to Phenomenology and Existentialism*, (pp. 105-114). Hoboken: Wiley-Blackwell.
- Gadamer, H. (1990). *Truth and Method*. New York: Crossroad.
- Gallagher, S. (1997). Mutual enlightenment: Recent phenomenology in cognitive science. *Journal of Consciousness Studies*, 4(3), 195-214.
- Gallagher, S., & Schmicking, D. (2010). *Handbook of Phenomenology and Cognitive Science*. Berlin: Springer. Retrieved from: <https://books.google.com/>
- Gander, H-H. (2010) *Husserl lexikon*. Darmstadt: WBG.
- Gill, M. J. (2015). Elite identity and status anxiety: An interpretative phenomenological analysis of management consultants. *Organization*, 22(3), 306-325.
- Giorgi, A. (2004). A Way to Overcome the Methodological Vicissitudes Involved in Researching Subjectivity. *Journal of Phenomenological Psychology*, 35(1), 1-25.

- Giorgi, A. (2005). The phenomenological movement and research in the human sciences. *Nursing science quarterly*, 18(1), 75-82.
- Giorgi, A. (2006). Concerning Variations in the Application of the Phenomenological Method. *The Humanistic Psychologist*, 34(4), 305-322.
- Giorgi, A. (2010 a). Phenomenology and the Practice of Science. *Existential analysis*, 21(1), 3-22.
- Giorgi, A. (2010 b). Phenomenological psychology: A brief history and its challenges. *Journal of Phenomenological Psychology*, 41(2), 145-179.
- Giorgi, A. (2011). IPA and Science: A Response to Jonathan Smith. *Journal of phenomenological psychology*, 42(2), 195-216.
- Giorgi, A. (2012). The Descriptive Phenomenological Psychological Method. *Journal of Phenomenological psychology*, 43(1), 3-12.
- Giorgi, A. (2014). Phenomenological philosophy as the basis for a human scientific psychology. *The Humanistic Psychologist*, 42(3), 233-248.
- Giorgi, A. P., & Giorgi, B. (2008). Phenomenological Psychology. In C. Willig, W. Stainton-rogers (Eds.), *The SAGE handbook of qualitative research in psychology*, (pp. 165-179). London: Sage.
- Groenewald, T. (2004). A phenomenological research design illustrated. *International Journal of Qualitative Methods*, 3(1), 42-55
- Gurwitsch, A. (1979). *Studies in Phenomenology and Psychology*. Evanston: Northwestern University Press.
- Gurwitsch, A. (1966). Edmund Husserl's conception of phenomenological psychology. *The Review of Metaphysics*, 19(4), 689-727.
- Halling, S. (2007). *Intimacy, transcendence, and psychology: Closeness and openness in everyday life*. Dordrecht: Springer. Retrieved from: <https://books.google.com/>
- Halling, S., & Nill, J. D. (1995). A brief history of existential-phenomenological psychiatry and psychotherapy. *Journal of Phenomenological Psychology*, 26(1), 1-45.
- Hamill, R., Carson, S., & Dorahy, M. (2010). Experiences of psychosocial adjustment within 18 months of amputation: an interpretative phenomenological analysis. *Disability and Rehabilitation*, 32(9), 729-740.
- Harper, M., O'Connor, R., Dickson, A., & O'Carroll, R. (2011). Mothers continuing bonds and ambivalence to personal mortality after the death of their child—An interpretative phenomenological analysis. *Psychology, Health & Medicine*, 16(2), 203-214.

- Heidegger, M. (2008). *Bytí a čas*. Praha: OIKOYMENH.
- Heidegger, M. (2001). *Zollikon seminars: Protocols, conversations, letters*. Evanston: Northwestern University Press.
- Hein, S. F., & Austin, W. J. (2001). Empirical and hermeneutic approaches to phenomenological research in psychology: A comparison. *Psychological methods*, 6(1), 3-18.
- Hill, K., Higgins, A., Dempster, M., & McCarthy, A. (2009). Fathers' views and understanding of their roles in families with a child with acute lymphoblastic leukaemia: An interpretative phenomenological analysis. *Journal of Health Psychology*, 14(8), 1268-1280.
- Hinds, J. (2011). Exploring the psychological rewards of a wilderness experience: An interpretive phenomenological analysis. *The Humanistic Psychologist*, 39(3), 189-205.
- Hofhuis, J. G., Spronk, P. E., van Stel, H. F., Schrijvers, A. J., Rommes, J. H., & Bakker, J. (2008). Experiences of critically ill patients in the ICU. *Intensive and Critical Care Nursing*, 24(5), 300-313.
- Holt, R. E., & Slade, P. (2003). Living with an incomplete vagina and womb: an interpretative phenomenological analysis of the experience of vaginal agenesis. *Psychology, Health & Medicine*, 8(1), 19-33. Mám to v textu?
- Hoskovec, J., Nakonečný, M., & Sedláková, M. (2002). *Psychologie XX. století: některé významné směry a školy*. Praha: Karolinum.
- Hunt, D., & Smith, J. A. (2004). The personal experience of carers of stroke survivors: an interpretative phenomenological analysis. *Disability and rehabilitation*, 26(16), 1000-1011.
- Husserl, E. (1927) *Phenomenology. For Encyclopaedia Britannica*. (Draft B - T. Sheehan, překl.). dostupné z <https://religiousstudies.stanford.edu/wp-content/uploads/PHENOMENOLOGY-ENCYCLOPAEDIA-BRITANNICA.pdf>
- Husserl, E. (1968). *Karteziánské meditace*. Praha: Svoboda.
- Husserl, E. (1972). *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie*. Praha: Academia.
- Husserl, E. (1973a). *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität I*. Dordrecht: Martinus Nijhoff.
- Husserl, E. (1973b). *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität II*. Dordrecht: Martinus Nijhoff.
- Husserl, E. (1973c). *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. III*. Dordrecht: Martinus Nijhoff.
- Husserl, E. (1977). *Phenomenological psychology*. Hague: Martinus Nijhoff.
- Husserl, E. (1996). *Přednášky k fenomenologii vnitřního časového vnímání*. Praha: Ježek.

- Husserl. (2004). *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii I*. Praha: OIKOYMENH.
- Husserl. (2010 a). *Logická zkoumání I: Prelogomena k čisté logice*. Praha: OIKOYMENH.
- Husserl. (2010 b). *Logická zkoumání II: Zkoumání k fenomenologii a teorii poznání*. Praha: OIKOYMENH.
- Husserl, E. (2013). *Filosofie jako přísná věda*. Praha: Togga.
- Hycner, R. H. (1985). Some Guidelines for the Phenomenological Analysis of Interview Data. *Human studies*, 8(3), 279-303.
- William, J. (2014). *The Principles of Psychology, Vol. 1*. New York: Dover.
- Janoušek, H. (2014). *Intencionalita a apriorita: studie ke vztahu Brentanovy a Husserlovy filosofie*. Praha: Togga.
- Jennings, J. L. (1986). Husserl revisited: The Forgotten Distinction Between Psychology and Phenomenology. *American Psychologist*, 41(11), 1231-1240.
- Jordan, A. L., Eccleston, C., & Osborn, M. (2007). Being a parent of the adolescent with complex chronic pain: An interpretative phenomenological analysis. *European Journal of Pain*, 11(1), 49-49.
- Karlsson, G. (1993). *Psychological Qualitative Research from a Phenomenological Perspective*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Kastenbaum, R. (2000). *The Psychology of Death*. New York: Springer Publishing Company.
- Kent, G. (2000). Understanding the experiences of people with disfigurements: an integration of four models of social and psychological functioning. *Psychology, Health & Medicine*, 5(2), 117-129.
- Kerstern, F. (1989). *Phenomenological Method: Theory and practise*. Dodrecht: Kluwer Academic Publishers. Retrieved from: <https://books.google.com/>
- King, N. (2012). Template analysis. In G. Symon, & C. Cassell (Eds.), *Qualitative organizational research: Core Methods and Current Challenges*, (pp. 426-450). Thousand Oaks: Sage.
- Knight, M. T., Wykes, T., & Hayward, P. (2003). 'People don't understand': An investigation of stigma in schizophrenia using Interpretative Phenomenological Analysis (IPA). *Journal of Mental Health*, 12(3), 209-222.
- Kostínková, J., & Čermák, I. (2013). Interpretativní fenomenologická analýza. In T. Řiháček, I. Čermák, & R. Hytych (Eds.), *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy* (pp. 9-43). Brno: Masarykova univerzita.

- Kouba, P. (2006). *Fenomén duševní poruchy: perspektivy Heideggerova myšlení v oblasti psychopatologie*. Praha: OIKOYMENH.
- Kubiszová, R. (2017). *Domácí vzdělávání očima rodičů vyučujících své děti doma*. (Master's thesis). Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Available from: https://is.muni.cz/th/402039/pedf_m/diplomova_prace_Kubiszova_final.pdf
- Langdrige, D. (2007). *Phenomenological Psychology: Theory, research and method*. Harlow: Pearson Education.
- Larkin, M., Watts, S., & Clifton, E. (2006). Giving voice and making sense in interpretative phenomenological analysis. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 102-120.
- Laverty, S. M. (2003). Hermeneutic phenomenology and phenomenology: A comparison of historical and methodological considerations. *International journal of qualitative methods*, 2(3), 21-35.
- Lavie, M., & Willig, C. (2005). "I Don't feel like melting butter": An interpretative phenomenological analysis of the experience of inorgasmia. *Psychology & Health*, 20(1), 115-128.
- Lindseth, A., & Norberg, A. (2004). A phenomenological hermeneutical method for researching lived experience. *Scandinavian journal of caring sciences*, 18(2), 145-153.
- Luft, S. (2004). Husserl's theory of the phenomenological reduction: Between life-world and Cartesianism. *Research in Phenomenology*, 34(1), 198-234.
- Lutz, A., & Thompson, E. (2003). Neurophenomenology: Integrating subjective experience and brain dynamics in the neuroscience of consciousness. *Journal of Consciousness Studies*, 10(9-10), 31-52.
- Lutz, A., Lachaux, J. P., Martinerie, J., & Varela, F. J. (2002). Guiding the study of brain dynamics by using first-person data: synchrony patterns correlate with ongoing conscious states during a simple visual task. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 99(3), 1586-1591.
- Lydall, A.-M., Pretorius, G. & Stuart, A. (2005). Give sorrow words: the meaning of parental bereavement. *Indo-Pacific Journal of Phenomenology*, 5(2), 1-12.
- Marriott, C., & Thompson, A.R. (2008). Managing threats to femininity: Personal and interpersonal experience of living with vulval pain. *Psychology & Health*, 23, 243-258.
- Marton, F. (1981). Phenomenography: Describing conceptions of the world around us. *Instructional science*, 10(2), 177-200.
- Maurel, M. (2009). The explication interview: examples and applications. *Journal of Consciousness Studies*, 16(10-12), 58-89.

- Merleau-Ponty, M. (1964). *The Primacy of Perception: And other essays on phenomenological psychology, the philosophy of art, history, and politics*. Evanston: Northwestern University Press. Retrieved from: <https://books.google.com/>
- Merleau-Ponty, M. (2013). *Fenomenologie vnímání*. Praha: OIKOYMENH.
- McConnell-Henry, T., Chapman, Y., & Francis, K. (2009). Husserl and Heidegger: Exploring the disparity. *International Journal of Nursing Practice*, 15(1), 7-15.
- McTiernan, K., & O'Connell, M. (2015). An interpretative phenomenological analysis exploring the lived experience of individuals dying from terminal cancer in Ireland. *Palliative and Supportive Care*, 13(03), 641-651.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- Mohanty, J. N. (1970). Husserl's concept of intentionality. In A.-T. Tymieniecka (ed.). *Analecta Husserliana* (pp. 100-132). Dordrecht: Springer Netherlands.
- Mohanty, J. N. (1989). *Transcendental Phenomenology*. London: Blackwell.
- Mohanty, J. (1997). *Phenomenology: Between Essentialism and Transcendental Philosophy*. Evanston: Northwestern University Press. Retrieved from: <https://books.google.com/>
- Moran, D. (2000). *Introduction to Phenomenology*. New York: Routledge.
- Moran, D. (2002). *The Phenomenology Reader*. London: Routledge. Retrieved from: <https://books.google.com/>
- Moustakas, C. (1990). *Heuristic Research: Design, methodology, and applications*. Thousand Oaks: Sage. Retrieved from: <https://books.google.com/>
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological Research Methods*. London: Sage.
- Murray, S. J., & Holmes, D. (2014). Interpretive phenomenological analysis (IPA) and the ethics of body and place: critical methodological reflections. *Human Studies*, 37(1), 15-30.
- Natanson, M. (1973). *Edmund Husserl: Philosopher of infinite tasks*. Evanston: Northwestern University Press. Retrieved from: <https://books.google.com/>
- Nisbett, R. E., & Wilson, T. D. (1977). Telling more than we can know: Verbal reports on mental processes. *Psychological Review*, 84(3), 231-258.
- Nešporová, O. (2007). Smrt, umírání a pohřební rituály v české společnosti ve 20. století. *Soudobé dějiny*, 14(2-3), 354-378.
- Nuland, S. B. (1994). *How We Die: Reflections on life's final chapter*. New York: Vintage.

- Olle, H., Jennifer, B., Gunnar, K., Per, L., & Bengt, M. (1999). A phenomenological study of fibromyalgia: Patient perspectives. *Scandinavian Journal of Primary Health Care*, 17(1), 11-16.
- Patočka, J. (2008). *Fenomenologické spisy I*. Praha: OIKOYMENH.
- Patočka, J. (2009). *Fenomenologické spisy II*. Praha: OIKOYMENH.
- Pechar, J. (2007). *Problémy fenomenologie: Od Husserla k Derridovi*. Praha: Filosofia.
- Petitmengin, C., Navarro, V., & Le Van Quyen, M. (2007). Anticipating seizure: Pre-reflective experience at the center of neuro-phenomenology. *Consciousness and Cognition*, 16(3), 746-764.
- Petitot, J. (1999). *Naturalizing Phenomenology: Issues in contemporary phenomenology and cognitive science*. Stanford: Stanford University Press.
- Pridgeon, L., & Grogan, S. (2012). Understanding exercise adherence and dropout: an interpretative phenomenological analysis of men and women's accounts of gym attendance and non-attendance. *Qualitative research in sport, Exercise and Health*, 4(3), 382-399.
- Proctor, R. W. & Capaldi, E. J. (2006). *Why Science Matters: Understanding the methods of Psychological Research*. Oxford: Blackwell Publishing. Retrieved from: <https://books.google.com/>
- Rassool, S. B., & Nel, P. W. (2012). Experiences of causing an accidental death: an interpretative phenomenological analysis. *Death Studies*, 36(9), 832-857.
- Reeves, N. C. (2011). Death acceptance through ritual. *Death Studies*, 35(5), 408-419.
- Reynolds, F., & Lim, K.H. (2007). Contribution of visual art-making to the subjective wellbeing of women living with cancer: A qualitative study. *Arts in Psychotherapy*, 34, 1-10.
- Rezek, P. (2008). *Fenomenologická psychologie*. Praha: Ztichlá klika.
- Richardson, J. T. (1999). The concepts and methods of phenomenographic research. *Review of Educational Research*, 69(1), 53-82.
- Ricoeure, P. (1970). *Freud and Philosophy: An Essay on Interpretation*. New Haven: Yale University Press.
- Riggs, E. H., & Coyle, A. (2002). Young people's accounts of homelessness: A case study analysis of psychological well-being and identity. *The Counselling Psychology Review*, 17, 5-15.
- Říčan, P. (2010). *Psychologie osobnosti: Obor v pohybu*. Praha: Grada.
- Saevi, T. (2014). Phenomenology in educational research. *Pedagogy, Culture & Society*, 19, 175-192.

- Sale, J. E., Gignac, M. A., Hawker, G., Frankel, L., Beaton, D., Bogoch, E., & Elliot-Gibson, V. (2011). Decision to take osteoporosis medication in patients who have had a fracture and are 'high' risk for future fracture: a qualitative study. *BMC Musculoskeletal Disorders*, 12(1), 92.
- Salmon, P. (2003). How do we recognise good research. *The Psychologist*, 16(1), 24-27.
- Salvatore, S., & Valsiner, J. (2010). Between the general and the unique: Overcoming the nomothetic versus idiographic opposition. *Theory & Psychology*, 20(6), 817-833.
- Sartre, J. P. (2006 a). *Vědomí a existence*. Praha: OYKOYMENH.
- Sartre, J. P. (2006 b). *Bytí a nicota*. Praha: OYKOYMENH.
- Sartre, J. P. (2004). *The Imaginary: A phenomenological psychology of the imagination*. London: Routledge.
- Schleiermacher, F. D. E. (1998). *Hermeneutics and criticism and other writings*. London: Cambridge University Press.
- Schmicking, D. (2010). A toolbox of phenomenological methods. In S. Gallagher, & D. Schmicking (Eds.), *Handbook of Phenomenology and Cognitive Science* (pp. 35-55). Berlin: Springer.
- Schmidt, M. (2017). *Aktivizace seniorů pomocí loutek*. (Master's thesis). Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Available from: https://is.muni.cz/th/391733/pedf_m/DP_Schmidt_391733.pdf
- Shinebourne, P. (2011). The theoretical underpinnings of interpretative phenomenological analysis (IPA). *Existential Analysis*, 22(1), 16-32.
- Shosha, G. A. (2012). Employment of Colaizzi's Strategy in Descriptive Phenomenology: A reflection of a researcher. *European Scientific Journal*, 8(27).
- Snelgrove, S. R. (2014). Conducting qualitative longitudinal research using interpretative phenomenological analysis. *Nurse researcher*, 22(1), 20-25.
- Smith, J. (1991). Conceiving selves: A case study of changing identities during the transition to motherhood. *Journal of Language and Social Psychology*, 10(4), 225-243.
- Smith, J. A. (1994). Reconstructing selves: An analysis of discrepancies between women's contemporaneous and retrospective accounts of the transition to motherhood. *British Journal of Psychology*, 85(3), 371-392.
- Smith, J. A. (1996). Beyond the divide between cognition and discourse: Using interpretative phenomenological analysis in health psychology. *Psychology and health*, 11(2), 261-271.
- Smith, J. A. (1999). Identity development during the transition to motherhood: An interpretative phenomenological analysis. *Journal of reproductive and infant psychology*, 17(3), 281-299.

- Smith, J. A. (2004 b). Reflecting on the development of interpretative phenomenological analysis and its contribution to qualitative research in psychology. *Qualitative research in psychology*, 1(1), 39-54.
- Smith, J. (2005). Merleau-Ponty and the Phenomenological Reduction. *Inquiry*, 48(6), 553-571
- Smith, J. A. (2010). Interpretative phenomenological analysis: A reply to Amedeo Giorgi. *Existential analysis*, 21(2), 186-192.
- Smith, J. A. (2011). Evaluating the contribution of interpretative phenomenological analysis. *Health psychology review*, 5(1), 9-27.
- Smith, J. A. (2017). Interpretative phenomenological analysis: Getting at lived experience. *The Journal of Positive Psychology*, 12(3), 303-304.
- Smith, J. A., Flowers, P., Larkin, M. (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis: Theory, Method and Research*. London: SAGE.
- Smith, J. A., & Osborn, M. (2007). Pain as an assault on the self: An interpretative phenomenological analysis of the psychological impact of chronic benign low back pain. *Psychology and health*, 22(5), 517-534.
- Smith, J. A., Flowers, P., & Osborn, M. (1997). Interpretative phenomenological analysis and the psychology of health and illness. In L. Yardley (Ed.), *Material discourses of health and illness* (68-91). New York: Psychology Press. Retrieved from google.books.com
- Smith, J. A. & Osborn, M. (2004) Interpretative phenomenological analysis. In J. A. Smith (Ed.), *Qualitative psychology: A practical guide to research methods* (53-80). London: Sage.
- Somekh, B. (2005). *Action Research: A Methodology for Change and Development*. Maidenhead: McGraw-Hill Education.
- Spiegelberg, H. (1971). On the Misfortunes of Edmund Husserl's Encyclopaedia Britannica Article "Phenomenology". *Journal of the British Society for Phenomenology*, 2(2), 74-76.
- Spiegelberg, H. (1972). *Phenomenology in Psychology and Psychiatry: A Historical Introduction*. Evanston: Northwestern University Press.
- Spiegelberg, H. (1994). *The Phenomenological movement: A Historical Introduction*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Spinelli, E. (2005). *The interpreted world: An introduction to phenomenological psychology*. London: Sage.
- Sowa, R. (2007). Essences and eidetic laws in Edmund Husserl's descriptive eidetics. *New Yearbook for Phenomenology and Phenomenological Philosophy*, 7, 77-108.

- Standal, O. (2016). *Phenomenology and Pedagogy in Physical Education*. New York: Routledge.
- Stillion, J. M. (2014). *Death, Dying, and Bereavement: Contemporary perspectives, institutions, and practices*. Springer Publishing Company.
- Šnýdrová, I. (2008). *Psychodiagnostika*. Praha: Grada.
- Štěpánková, A. (2016). *Romská sexualita z pohledu mladých romských mužů* (Master's thesis). Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Available from: https://is.muni.cz/th/386454/pedf_m/Diplomova_prace_Stepankova1.pdf
- Taylor, S. J., Bogdan, R., & DeVault, M. (2015). *Introduction to Qualitative Research Methods: A guidebook and resource*. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Thomas, S. P., & Pollio, H. R. (2002). *Listening to Patients: A phenomenological approach to nursing research and practice*. New York: Springer Publishing Company.
- Touroni, E., & Coyle, A. (2002). Decision-making in planned lesbian parenting: An interpretative phenomenological analysis. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 12(3), 194-209.
- Urban, P. (2013). *Raný Husserl a filosofie jazyka*. Praha: Filosofia.
- Vachon, M., Fillion, L., & Achille, M. (2012). Death confrontation, spiritual-existential experience and caring attitudes in palliative care nurses: An Interpretative phenomenological analysis. *Qualitative Research in Psychology*, 9(2), 151-172.
- Van Manen, M. (2016). *Researching Lived Experience: Human science for an action sensitive pedagogy*. New York: Routledge.
- Varela, F. J. (1996). Neurophenomenology: A methodological remedy for the hard problem. *Journal of Consciousness Studies*, 3(4), 330-349.
- Velmans, M. (Ed.). (2000). *Investigating Phenomenal Consciousness: New Methodologies and Maps*. Amsterdam: John Benjamins Press.
- Vermersch, P. (1997). Questions de méthode: la référence à l'expérience subjective. *Alter*, 5, 121-136.
- Vermersch, P. (1999 a). Introspection as practice. *Journal of consciousness studies*, 6(3), 17-52.
- Vermersch, P. (1999 b). Pour une psychologie phénoménologique. *Psychologie française*, 44(1), 7-18.
- Vermersch, P. (2006). Rétention, passivité, visée à vide, intention éveillante. Phénoménologie et pratique de l'explicitation. *Expliciter*, 65, 14-28.
- Vermersch, P. (2012). *Explicitation et phénoménologie*. Paris: PUF.

- Vermersch, P. (2014). Le dessin de vécu dans la recherche en première personne. Pratique de l'auto-explicitation. In N. Depraz (Ed.), *Première, deuxième, troisième personne*, (pp. 195-233). Bucarest: Zeta Books.
- Walker, B., & Burgess, M. (2011). Creating voice, creating being: an interpretative phenomenological analysis of professional jazz musicians' experiences. *Existential Analysis*, 22(1), 119-140.
- Wertz, F. J. (2005). Phenomenological research methods for counseling psychology. *Journal of Counseling Psychology*, 52(2), 167.
- Wilde, D. J., & Murray, C. D. (2009). The evolving self: finding meaning in near-death experiences using Interpretative Phenomenological Analysis. *Mental Health, Religion and Culture*, 12(3), 223-239.
- Willig, C. (2007). Reflections on the use of a phenomenological method. *Qualitative Research in Psychology*, 4(3), 209-225.
- Willig, C., & Stainton-Rogers, W. (Eds.). (2017). *The SAGE Handbook of Qualitative Research in Psychology*. London: Sage.
- Zach, J. J. (2015). Můžeme dnes provádět fenomenologickou redukci? In J. Frei & O. Švec (Eds.), *Překonání subjektivismu ve fenomenologii* (pp. 171-182). Praha: Pavel Mervart.
- Zahavi, D. (2003). *Husserl's Phenomenology*. Stanford: Stanford University press.
- Zahavi, D. (2001). Beyond empathy. Phenomenological approaches to intersubjectivity. *Journal of Consciousness Studies*, 8(5-6), 151-167.
- Zahavi, D. (2004). Husserl's noema and the internalism-externalism debate. *Inquiry*, 47(1), 42-66.
- Zahavi, D. (2008). *Subjectivity and Selfhood: Investigating the First-person Perspective*. Cambridge: MIT Press.
- Zahavi, D., & Stjernfelt, F. (Eds.). (2002). *One Hundred Years of Phenomenology: Husserl's Logical Investigations Revisited*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. Retrieved from: <https://books.google.com/>
- Zaner, R. M. (1973). Examples and possibles: A criticism of Husserl's theory of free-phantasy variation. *Research in phenomenology*, 3, 29-43.

9 Seznam zkratek:

IPA	Interpretativní fenomenologická analýza
ꞞF	Transcendentální fenomenologie
Ꞟ	Transcendentální
DFPM	Deskriptivní fenomenologicko-psychologická metoda

Příloha 1.

Informovaný souhlas s účastí v psychologickém výzkumu

Název výzkumu:

Vztah ke smrti u rodinných příslušníků výzkumníka a analýza metodologické stránky tohoto IPA výzkumu.

Hlavní výzkumník:

Jakub Plachý

Katedra psychologie

FF UK

Email: goblin.jp@seznam.cz

1. **Cíl studie:** Získat informace o vztahování se ke smrti u lidí z běžné populace a vlastnostech metody (Interpretativní fenomenologické analýzy), která se v tomto výzkumu využívá pro sběr a analýzu dat.
2. **Průběh studie:** Nejprve proběhne polo-strukturované interview, během něhož Vám výzkumník položí několik otázek. Výzkumník se následně bude věnovat analýze získaných dat a v jejím průběhu se může doptat na informace, které mu pomohou data správně interpretovat.
3. **Možné rizika a nepohodlí:** Nehrozí žádné riziko, které by výrazně překračovalo rámec běžného rozhovoru dvou lidí. Vzhledem k zaměření studiu může nastat chvíle emočního diskomfortu.
4. **Trvání:** Interview bude trvat přibližně 45-90 minut. Výzkumník si ponechává právo klást dotazy po celou dobu, co se budou analyzovat data ze základního interview.
5. **Ochrana osobních údajů:** Výsledky, které budou prezentovány mohou být spojeny s Vaší osobou díky veřejné identitě výzkumníka. Z tohoto důvodu je přijato opatření, že potenciální výsledky určené k prezentaci s Vámi výzkumník ústně probere. Máte tak právo rozhodnout o tom, co s Vaší osobou může být spojeno a co zůstane anonymní.
6. **Dobrovolná účast:** Vaše účast ve výzkumu je zcela dobrovolná a máte právo kdykoliv odstoupit bez udání důvodu. Dále nejste povinni poskytnout jiné informace než ty, které jste ochotni sdílet.
7. **Možnost klást dotazy:** Pokud máte ohledně studie jakékoliv dotazy, můžete se před začátkem interview a po jeho skončení ptát výzkumníka.

Svým podpisem vyjadřujete svůj souhlas s účastí ve studii.

Podpis

Datum

Příloha 2.

Základní otázky pro polo-strukturované interview:

1. Jak bys personifikoval(a) smrt?
2. Co je podle tebe nejhorší smrt?
3. Mohl(a) bys mi říci něco o tvé výrazné zkušenosti se smrtí?
4. Co si myslíš, že bude po smrti?
5. Mohl(a) bys mi povědět o tom, co v tobě zanechal pohřeb pana x?
6. V jakém okamžiku si byl(a) nejbliže smrti?
7. Co je to smrt?